

STEINHOFFER KÁROLY
BÉNI, A KÖNYVMOLY
SZOMORU VISZONTAGSÁGAI

TÖRTÉNET A LIBRISÉLETBŐL

KOMÁROMI JÁNOS
BEVEZETÉSÉVEL

SAJÁT KIADÁS

TARTALOM

AJÁNLÁS

ELSŐ FEJEZET,

*melyben szó van Kőlaký Béni könyvkereskedő-gyakornok első élményeiről,
a diszciplína kellemetlenségeiről és minő ábrándokat sző az ember
a könyvekkel való foglalkozás közben.*

MÁSODIK FEJEZET,

*melyből megtudjuk, hogy Kőlaký Béni mennyire mélyed a könyvkereskedői
és grafikai tudományba s milyen cselhez folyamodik, hogy pénzt szerezzen.*

HARMADIK FEJEZET,

*melyben szó van Kőlaký Béni szerelemre lobbanásáról, társadalmi
és színpadi szerepléséről és az utóbbiból folyó következményekről.*

NEGYEDIK FEJEZET,

*melyben Kőlaký Béni mártíriumot szenved a záróra miatt,
majd elhagyja a kis vidéki várost.*

ÖTÖDIK FEJEZET,

*melyben Kőlaký Béni új életkörülmények között új perspektívákban
látja a könyvkereskedelmet. Ebben a fejezetben feltűnik egy filozóf német is,
aki a feketekávéból meríti a bölcsesség gondolatait.*

HATODIK FEJEZET,

*melyben Kőlaký Béni szélesedő látókörrrel gyarapítja tapasztalatait
az irodalom és könyvkereskedelem metropolisában. A librisgárda néhány
érdekes típusáról is szó lesz e fejezetben.*

HETEDIK FEJEZET,

*melyben Kőlaký Béni megismerkedik a könyvkiadó-műhely titkaival,
azonkívül szó van a fejezetben a rófnai kéziratról, a könyvterjesztés
művészetéről és az előleg intézményes voltáról.*

NYOLCADIK FEJEZET,

*melyben Kőlaký Béni belevegyül az élet forgatagába
és a nagy labirintusban épügy elvész, mint sok ezer más.*

AJÁNLÁS

E könyv szerzője barátom nekem, de nem ezen a címen vállalkoztam rá, hogy néhány sornyi ajánlást írjak első regénye elé. Majd érinteni fogom, minő okból.

Steinhofer Károly régi mestere a könyvvel való foglalkozásnak. Csakhogy míg idáig a mások munkáit terjesztette féltő szeretettel, mától kezdve az ő munkáját fogják terjeszteni mások. Bizonyára époly szeretettel.

Első szépirodalmi műve ez a szerzőnek s kisebb hibái persze akadni fognak itt-ott. Kicsiny hátránya talán az is, hogy hiányzik még belőle a föltétlen írói készség, amit idővel meg fog szerezni Steinhofer Károly is. Ha elvétve bizonytalan még a járása, annál kedvesebbek a könyvnek ezek a részletei, mert őszinték. De így is meglep, mennyire friss az előadásmódja s mennyire üdék a mondanivalói.

Érdeme ennek a könyvnek, – s ezért irom eléje e néhány sornyi ajánlást, – hogy témájával egy olyan világba vezet el bennünket, amelyet eddig érintetlenül hagytak az írók: a könyvkereskedelem szűkebb világába. Ezt a tárgyat minden föltevés szerint azért kerülték íróink, mert ismeretlen terület maradt előttük mindmáig. Ezzel szemben Steinhofer Károly ismeri e foglalkozási ág minden szövevényét, küzködéseit, hősi erőfeszítését, romantikáját és teméntelen gondját. Olyan szeretettel ír róla, hogy az olvasót is megfogja vele.

A regény főhőse egy fiatal »libris«, tele sok tapasztalatlansággal, még több kedves ügyetlenséggel, olyan Slemil-alak, akinek számtalan felsülésén gyakran fog mosolyogni az olvasó. Önkéntelenül fölmerül a gyanu, hogy e rokonszenves alakban saját maga fiatalságát álmodta vissza a szerző.

Ez a regény – szakmaregény.

Ezért fogják olvasni a szakmatársak mohó érdeklődéssel, a közönség pedig kíváncsian. Nemcsak mulattat: tanulni is lehet belőle.

Steinhofer Károly könyvét szeretettel ajánlom a magyar olvasók figyelmébe. Ugyis, mint – mától kezdve – kedves kartársamét.

Budapest, 1932 január 11.

Komáromi János.

ELSŐ FEJEZET,

*melyben szó van Kőlaký Béni könyvkereskedő-gyakornok első élményeiről,
a diszciplína kellemetlenségeiről és minő ábrándokat sző az ember
a könyvekkel való foglalkozás közben.*

Kőlaký Béni a gimnázium negyedik osztályának sikeres elvégzése után, egy kis vidéki város könyvkereskedésében, megkezdte pályafutását. Nagy reményekkel és igaz esztéta lélekkel. A könyv vonzotta erre a pályára, a könyv volt ugyanis éltető eleme, vágyainak netovábbja. Már magában véve az a gondolat, hogy ezentul állandóan könyvek között lehet, egész életét azok társaságában töltheti el, örömet különösképen fokozta.

A könyvesbolt tulajdonosa, Veliczky Béla joviális ur volt, amolyan hus-vérből való vidéki dzsentlmén, aki nagy köztiszteltben állott, mert melleleg a város egyetlen politikai hetilapjának a kiadója is volt. A könyvek terjesztésén kívül ugyanis Gutenberg János nemes mesterségét is űzte. Veliczky Béla nemcsak hivatása eszközeként kezelte a könyveket, hanem lelkének szükségleteként épügy, sőt talán nagyobb megértéssel, mint a bibliotéka tisztas öre. A polcon glédában álltak a könyvek, a pedantéria szabályai szerint. Tökéletes volt minden, mint amilyen jellem ő maga. A könyvesbolt egész mivolta a tulajdonos portréja volt.

Őszre járt már az idő, amikor Kőlaký Béni a könyvesbolt küszöbét átlépte. És ezuttal nem mint diák, hanem mint jövendő libris, akire talán még nagy feladatok várnak. A szép nyár elmúlásával elmúlt a gondtalan gyermekkor is, új élet kezdődött, amelynek virágzó és hervadó hajásaival kellett fölvenni a küzdelmet.

Multak a napok, a hónapok és Kőlaký Béni szorgalma és igyekezete csak fokozódott. A könyvesbolt törzslátogatóival már jóbarátságban volt, tudta mi érdekli őket és a legnagyobb figyelmet tanusította irántuk.

Télutói napon történt, hogy Veliczky Béla új tudományba vezette be a jövő librisnemzedék ifjú tagját.

– Ma, Béni – mondta a principálisi tekintélyt megörző mosollyal – megkezdjük a H. V. munkálatokat. Ugy-e nem tudod, mi az?

– Nem, kérem, még nem tudom – felelte igen komolyan Béni.

– Persze, persze! Nem is tudhatod. No majd megmagyarázom.

Veliczky Béla a legaprólékosabban megmagyarázta a munkálatok mibenlétét, a könyvek átcsoportosításának rendszerét, a remittenda és diszponenda fogalmait, nem feledkeztél meg a »blindelés«-ről sem.

Az elméleti rész után következett azután a gyakorlati rész. Előkerült a kétágu létra és Ferenc bácsi közreműködésével megkezdődött a könyvek átcsoportosítása.

Ferenc bácsi már közel egy évtizede állott a könyvesbolt szolgálatában. Az alsóbbrendű munkák elvégzése tartozott hatáskörébe, azonban hosszú szolgálati ideje alatt némi jártasságot szerzett a felsőbbrendű teendőkből is. Hatvan év körüli zömök kis emberke volt, lelógó, sűrű bajusszal, valóságos típusa a tudákos befentesnek. Árgus szemekkel kísérte az eseményeket és ez okból pápaszemet is viselt, nehogy a legcsekélyebb körülmény is elkerülje figyelmét.

Kőlaký Béni hallgatagon és elgondolkozva végezte az átcsoportosítást. A blindelés jelentőségén gondolkodott. E speciális szakkifejezés értelmével nem volt még teljesen tisztában. Mint már sok egyéb ügyben, most is Ferenc bácsihoz fordult felvilágosításért.

– Mondja, öreg, hallott már a blindelésről?

– Hogyne, kérem! Tisztességgel mondva afféle kis csalás az, hogy kisebb legyen a szaldó.

A váratlan felvilágosítás kissé meghökkentette, minthogy azonban a tradíciót tisztelni kell, beletörődött és megnyugtatta lelkiismeretét.

Az átcsoportosítással lassan haladtak, mert hol Ferenc bácsit, hol Bénit szólították el a munka mellől. Kőlaky Béninek egyébként sem volt inyére a dolog, később azonban mégis kedve szottyant, mert tudatára ébredt annak, hogy tudásvágyának kielégítésére is szentelhet eközben néhány percet. A könyveknek nemcsak a címlapját nézte, hogy megállapítsa kiadóját, de belül is és néha annyira belemerült az olvasásba, hogy a körülötte eső dolgokról egészen megfeledkezett. Különösen olyankor, amikor Ferenc bácsi nem volt mellette.

Akkor is magányosan volt, amikor a kétágu létra legfelső fokán kényelmesen elhelyezkedve *Göre Gábor bíró úr könyvé-t* lapozgatta. Elolvasott belőle egy részletet, azután még egyet, végül a könyv mulattató históriái annyira elragadtatták, hogy majd megszakadt nevetében. A hahota természetesen elhangzott Veliczky Béla föléig, aki üvegfallal elkerített íróasztalánál ült. Nagybosszusan kijött az irodából és egyenesen Béninek rontott.

– Mi történik itt! – rivallt rá szinte vulkánikus kitöréssel. – Komédiázol, ahelyett hogy dolgoznál, igen? Mit csináltál, te gézengúz, mondd meg tüstént, de őszintén, mert megfenyitlek.

– Belenéztem a Göre könyvbe, kérem szépen – mondta Béni hebegve és az arca sápadt volt.

– Hazudsz, mondd, hogy olvastad!

– Igen, olvastam, kérem szépen – felelte Béni magába szállva.

– Akkor minek hazudsz! Ugyis meglátom rajtad, ha nem mondasz igazat. Két okból jár most büntetés neked. Először, mert hazudtál, másodsor, mert fegyelmetlenül viselkedtél. Ma itt maradsz, míg a munkát be nem fejezted! Megértettél?

– Igen, kérem.

– Most pedig folytasd a munkát, de több komolysággal.

Veliczky Béla részéről az ügy ezzel be volt fejezve. Más volt azonban a helyzet Kőlaky Béninél. A szíve vérzett, hogy principálisa ilyen szokatlan hangot használt vele szemben és kedvetlenül fogott újból a munkához. Legszívesebben otthagya volna a könyvesboltot, de eszébe jutott édesatyja, aki annyira örült, hogy ilyen szép és komoly pályát választott. Mind ezt átgondolva, megbarátkozott a helyzettel és magában megállapította, hogy rendjén van, hogy van fegyelem, de igen kellemetlen atmoszférát szül.

A H. V. munkálatok lezajlása után már semmi nyoma sem volt a régi harmónián ejtett csorbának. Veliczky Béla ismét tanujelét adta filantrópikus érzelmeinek és Kőlaky Béni sem kesergett már az elszenvedett büntetés miatt.

Egy szép napon nagy kitüntetés érte Bénit. Principálisa meghívta felolvasónak. A szeme gyenge volt, villanyfényénél nem igen látott, a szellemi táplálékról pedig nem tudott lemondani, így összekapcsolta a kellemeset a hasznossal. Kellemes volt számára a felolvasás, viszont Bénire hasznos. Ezután az estét principálisa társaságában töltötte és tudásvágyát is kielégíthette fenytetés nélkül.

Alig pár napja, hogy új tisztét betöltötte, rájött, hogy felolvasónak lenni sem könnyű. Ahhoz is gyakorlat kell és ami még ennél is fontosabb: nyelvtudás. Mindjárt első este szomorúan tapasztalta, hogy sokat kell még tanulnia, míg eljut a képzett librisek sorába. Valamilyen angolból fordított regényt olvasott fel, s nagy dilemmában volt az angol nevek és általában az idegen szavak helyes kiejtése miatt. Valányszor valamit rosszul ejtett ki, mindannyiszor

korrigáltatott azzal a figyelmeztetéssel: »Tanulj, fiam, különben nem jó libris lesz belőled.« A gyakori korrigálás és figyelmeztetés kissé bántotta önérzetét, hiszen az iskolában mindig a jeles tanulók közé tartozott. Végül mégis be kellett látnia, hogy nagyon fiatal még ahhoz, hogy mindent tudjon és követnie kell azt a régi közmondást: »A jó pap holtig tanul«.

A virágok és fák már tavaszi díszben pompáztak, a madarak vidámabban röpködtek, s az emberek is mintha elevenebben sűrögtek-forogtak volna az ég kékjén áttörő nap első meleg sugaraiban, amikor Veliczky Béla kiadta az ukázt a könyvek szakok szerinti rendezésére. A Magyar Könyvészet szakmutatója volt ennél a munkánál Kőlköy Béni segitőhársa. Ferenc bácsi is segédkezett, azonban csak a rakosgatásnál.

Ez alkalommal azokra a polcokra is sor került, amelyek a H. V. munkálatoknál érintetlenül maradtak. Régi dolgokat takartak ezek a polcok. Csak elvétve volt azok iránt érdeklődő. Az egyik polc sarkában Hungaricákhoz hasonló foliánsokat pillantott meg Kőlköy Béni. Amint nézegette őket, egy kvárt alakú, egészsbőrbe kötött könyv akadt a kezébe. Felnyitotta, forgatta a lapokat s nagy ámulatára azt látta, hogy nem nyomtatott könyv, hanem kézirat, majdnem kalligrafikus írással. Versek. A kézirat apró betűi Petőfi Sándor írására hasonlítottak s így szentül meg volt győződve, hogy egy ismeretlen Petőfi kéziratot fedezett fel. Eközben különös gondolatok villantak az agyán keresztül. Céljai voltak ezzel a kézirattal, merész céljai. Megmutatta Ferenc bácsinak és azt kérdezte:

– Mit gondol, tud-e valaki ennek a könyvnek a létezéséről?

– Nem hiszem – volt a válasz. – Régen fekszik az már itt.

Ez a megnyugtató kijelentés megörvendeztette Bényt. A könyvet óvatosan becsomagolta és a szobájába csempészte. Talán még sohasem várta olyan nehezen az estét, mint aznap.

Veliczky Béla könyvesboltja és nyomdája egy újra épült kétemeletes bérházban volt. Helyiségei a baloldali földszintet foglalták el. Az ucai részen volt a bolt, mellette a lakás, utána következett a nyomda és befejezésül az a kis szoba, amelyben Kőlköy Béni lakott. A szoba berendezése a legegyszerűbb volt. Itt ábrándozott Béni éjnek éjszakáján nagy karrierről, hírnévről és jövőndő diadalairól azzal a bekötött kézirattal kapcsolatban, amelyet olyan elővigyázatosan szobájába csempészett. Többbizben megtörtént, hogy reggelig nem aludt, egész éjjel hánykolódott a gondolatok zürzavara következtében.

Mióta a kéziratot felfedezte, az a gondolat rögzött meg agyában, hogy a verseket lemásolja, átdolgozza és a maga alkotásainak vallva – felcsap poétának. Tisztában lévén a költészettan szabályaival és ismervén az irodalomtörténetet, amelyet mindig nagy szeretettel olvasgatott, tudta, hogy a versek a lírai költészetet gyarapítják majd.

Mikor este visszavonult a szobájába, elővette a könyvet és javítgatott a verseken. A régies stílust kissé modernizálta, de ezzel a művelettel, bármennyire is igyekezett, nem érte el a várt sikert. A versek semmivel sem öltöttek tökéletesebb formát. A javítás és átírás inkább hatásatlanná tették a verseket, a rim zökkenett s a költő eredeti elgondolása és sajátos művészete elenyészett. Költői elvakultságában momentán erről mitsem tudott, mindez csak később derült ki, amikor váratlanul leleplezték.

– Balassa Bálint volt az első, Csokonai Vitéz Mihály a második, Petőfi Sándor a harmadik és én leszek a negyedik nagy magyar lírikus; poeta non fit, sed nascitur – gondolta magában a versek olvasása és buzgó átdolgozása közben.

A merész vállalkozásnak azonban bökkenője is volt. A verseket meg is kellett tanulni, mert hiszen illendő, hogy a költő verseinek minden sorát, sőt betűjét ismerje. Hogy bármelyiket elszavalhassa, az intencióról felvilágosítást adhasson, ha a szituáció ezt megkívánná. Kőlköy Béni e tekintetben is előrelátó volt. Ugy intézte a dolgot, hogy a gyanúnak az árnyékát is

eloszlassa. Tanult és szavalt s már látta a nyakában a babérkoszorút, nagy nemzetiszínű szalaggal, amelyen a következő felirat ékeskedik: »Hazánk lángeszű ifju költőjének – a Petőfi Társaság«.

Ködös vasárnap volt, nyomasztó hangulatot keltő idő jelei mutatkoztak, amikor Kőlaký Béla gondosan összerakta a lemásolt verseket és elvitte Márton Géza gimnáziumi tanárnak, aki a város politikai hetilapjának a szerkesztője volt, amely principálisa kiadásában jelent meg. A szerkesztő igen szolgálatkész uriember volt, erről az oldalról jól ismerte, hiszen a könyvesbolt törzslátogatói közé számítottott.

Szivszorongva kopogott a szerkesztő lakása ajtaján. Kisvártatva lépteket hallott, valaki közeledett az ajtóhoz. Szeretett volna visszafordulni és hazarohanni, hogy a versek másolatait elégesse vagy más módon megsemmisítse, de már késő volt: az ajtó kinyílott és a szerkesztő barátságos kézszorítással üdvözölte a fiatal vendéget.

– Minek köszönhetem a szerencsét? – kérdezte a szerkesztő, miközben helyet kínált a Bénit.

– Nagy kéréssel jöttem, kérem szépen. Nem is tudom, nem-e méltóztatik neheztelni vagy talán elutasítani – mondta Kőlaký Béni félénken.

A szerkesztő mosolyogva csóválta a fejét és megnyugtatóan nógatta:

– Halljuk, halljuk! Ha a kívánság teljesíthető, a legnagyobb örömmel számíthat jóindulatomra.

Kőlaký Béni benső remegéssel előterjesztette kérélmét:

– Verseket hoztam, kérem, a saját verseimet, ha lenne kegyes azokat megbirálni és véleményt mondani.

– Ó, ó, amice! Ez elragadó! Szóval nemcsak szolgáljuk, de műveljük is az irodalmat – örvendezett a szerkesztő. – Készséggel, hagyja csak nálam a verseket.

Még egy ideig elbeszélgettek, különösen arról folyt a diskurzus, hogy mi késztette a versírára, kinek a művei gyakoroltak olyan hatást rá, hogy nem tudott a muzsák szavának ellentállni!

Hazafelé sokat tünődött azon, vajjon helyesen cselekedett-e vagy sem. Bizonyos foku lelki ismeretfurdalást érzett és nagyon megijedt arra a gondolatra, hátha kitudódik, hogy ő, Kőlaký Béni plagizált és más, nálánál hivatottabb költő alkotásaival áhitozik érdemtelenül elismerésre és dicsőségre?

Két hét múlva visszakapta a verseket azzal a lesujtó megjegyzéssel, hogy a versek egy nagyon ismert, ma már a klasszikusok sorába emelkedett költő versei, amelyeknek átdolgozása valóban meddő munka volt. A szerkesztőben természetesen volt annyi tapintat, hogy közlését diszkréten tette meg és az esetet, a szereplő anonim beállításával, csak nagy későn, a hetilap tizedik évfordulója alkalmából rendezett banketten hozta nyilvánosságra, amelyet a jelenlévők igen mulatságosnak találtak.

Kőlaký Béni, aki szintén részt vett a banketten, igen kényelmetlenül érezte magát s megfogadta magában, hogy soha többé nem kívánczik irodalmi szerepléssel hírnévre vagy dicsőségre.

Ábrándjai idővel elhomályosultak és mindinkább megerősödött benne az a tudat, hogy azon a pályán kell haladnia, amelyen elindult és tetterős akarattal és kitartással itt is célrt érhet. Mint-ha a költő sugalmazta volna: »Ábrándozás az élet megrontója, mely kancsalul festett egekbe néz«.

MÁSODIK FEJEZET,

melyből megtudjuk, hogy Kőlaký Béni mennyire mélyed a könyvkereskedői és grafikai tudományba s milyen cselhez folyamodik, hogy pénzt szerezzen.

Kőlaký Béni ábrándjaitól megszabadulva, különös gonddal kezelte ismét a könyvesbolt ügyeit. Ujra felébredt benne a libris önérték és el volt telve pályája szépségeivel. Ha tekintetével végigfutott a könyvekkel sűrűn telerakott polcokon, önkéntelenül is arra gondolt: mi lenne a világgal, hanem volna könyv? Ismernék-e a rohanó élet szálait, amelyek oly frappánsan fonódnak egybe a betű és írás ismerete által? Ez a gondolat megnyugtatta és úgy érezte, hogy magasztos hivatás betöltésére vállalkozott, amikor ezt a pályát választotta. A visszanyert önbizalom újabb ambícióval töltötte el és a tökéletes szakképzettség megszerzése volt most már célkitűzéseinek sarkalatos pontja.

Másfél esztendeje volt már, hogy Kőlaký Béni a könyvesboltban éli napjait. Az alapfogalmakkal ez alatt az idő alatt teljesen tisztába jött, sőt azt is tudta, hogy a libris mesterség bibliája: a könyvészet. A könyvészet ugyanis a nyomtatásban megjelent könyvek anyakönyve, nyilvántartója és krónikája. A jó és képzett libris ismereteit elsősorban a könyvészet szélesíti, a gyakorlat folyamán ezek az ismeretek csupán megrögződnek.

Kőlaký Béni most már komoly meggyőződéssel fogta fel hivatásának mibenlétét és a könyvészettel a hónap alatt vonult esténként szobájába. A könyvészet tanulmányozása közben érdekességekben gazdag képek tárultak elé. Olyan képek, amelyek nem vonalakban, hanem számokban adnak csodálatos kifejezést a szellemi élet lüktető erejének. Nem szimbolikus rajzok, de pozitív adatok, amelyek elvezetik a könyvkereskedőt a könyvek kiadójához, egyébként pedig lehetőséget nyújtanak a kulturális törekvések megállapítására.

A kis könyvészet kötetekben, amelyek egy-egy évnek az irodalmi termését regisztrálják, azt vette észre Kőlaký Béni, hogy azokban a könyvek nyilvántartásán kívül mélyrehatóbb fejezetek is vannak. Életrajzok. Nevezetesebb könyvkiadók életrajzai. Az elsőnek elolvasása után szinte örömmámban uszott.

– Ime, ezek nem voltak költők, csak a költői alkotások terjesztői és mégis milyen elismerésben van részük – gondolta magában és meglegegedetten állapította meg, hogy ezen a téren is lehet alkotni, ha az emberben megvan a képesség.

Kőlaký Béni nyughatatlanságát most már végképen leküzdötte. Belátta, hogy a költői véna alá rejtett különös vágyaival hamarosan holtpontra jutott volna és új életösvényeken kellett volna folytatnia útját, így tehát, ha már nem cserkészhetett a költészet berkeiben, kárpótolta magát azzal a vigasszal, hogy idők folyamán majd ő is felküzdheti magát arra a magaslatra, amelyen életük delén dicső és fenkölt elődei álltak.

A közmondás szerint »ki miről gondolkodik, arról álmodik«. Kőlaký Bénivel is így volt. Az életrajzok hatalmukba kerítették. Nappal munkaközben, éjjel pedig álmában látta felvonulni maga előtt már porladt pályatársait, akik buzdították és sarkalták, akik bátorságot öntöttek belé és azt kiáltották felé: »Ne csüggedj!«

A nagy perspektívákban megrajzolt újabb fantazmagóriák kissé megviselték Kőlaký Bénit. Gyenge idegzete nem bírta el az agy tulfeszített munkáját; az alvás idejéből elvont órák is észrevehetően éreztették káros hatásukat. Principálisának már régebben feltűnt, hogy Kőlaký Béni megváltozott. Csak akkor érdeklődött nála a változások a felől, amikor egyszer reggel igen álmosan jött a könyvesboltba.

– Mi van veled, Béni? – kérdezte Veliczky Béla. – Miért látszol olyan álmosnak?

- Olvastam, kérem – felelte Kőlaký Bény – s már késő volt, amikor lefeküdtem.
- Nagyon szép, hogy szabad órádat olyasmivel töltöd el, ami javadra szolgál, de azért mértékkal. Érted, Bény, mindent mértékletesen kell csinálnunk. Egészséged rovására sohasem cselekedjél és jegyezd meg, hogy a fizikum is megkívánja a magáét.
- Tudom, kérem. Néha azonban úgy van az ember, hogy észre sem veszi az idő mulását, különösen, ha fölötte érdekli, amit olvas.
- Milyen könyvet olvasol olyan nagy érdeklődéssel? Tudtommal a könyvészetet tanulmányozod.
- Ugy van, kérem. A könyvészetet tanulmányozom. És ami leköt, ami annyira érdek: a dicső elődök életrajzai. Most tudom, hogy mit jelent az, librisnek lenni, most látom csak igazán, hogy mely uton kell haladnom, hogy hivatásomat betöltssem.
- Tiszteletreméltó fiú vagy, Bény. Örülök, hogy hivatásod teljes tudatában vagy.

Talán még tovább folyt volna a beszélgetés, ha a kora reggeli látogatók, az iskolásfiúk és leánykák a könyvesboltot el nem árasztották volna. Mindenkinek sietős volt, majdnem kórusban terjesztették elő kívánságaikat, miután már csak öt perc hiányzott a nyolc órából. A diákhad zsibongott, Kőlaký Bény és principálisa csitították, ami természetesen hiábavaló fáradság volt, de azért mindenki idejében távozhatott. Kőlaký Bény boldogan foglalkozott a diákokkal, hiszen ő is az volt és épúgy türelmetlenkedett, ha az utolsó percben toppant a könyvesboltba.

Kőlaký Bény a sokszorosító művészetben is kívánt némi jártasságra szert tenni és amikor csak mód volt rá, élt az alkalommal. Az alkalom mindig a hét végén kínálkozott. Akkor készült ugyanis a hetilap, amelynek szedési munkálatait rendszerint az esti órákban, a könyvesbolt bezárása után végezték. Kőlaký Bény olyankor szintén beállt szedőnek és kezdetben a hivatásos szedők útmutatása mellett lassan, de később már önállóan, némi haladást mutatva, rakosgatta egymás mellé a sorokat.

Ami a sokszorosító művészetben előfordult, az érdekelte Kőlaký Bényt. A betűszekrénytől kezdve a szedésdarabok, majd azoknak oldalakká, ivекké összerakásáig minden. Később azután a nyomtatógépekre is figyelmet fordított. Megismerkedett azok konstrukciójával, a nyomásra kerülő formák kezelési módjával és úgy találta, hogy aki a könyvet szereti és azonfelül terjeszti is, annak legalább illik azt is tudnia, hogy miként készül a könyv.

Kőlaký Bény a hetilap elkészítésénél már munkaerőnek számított és boldog volt, nagyon boldog, amikor egy alkalommal a vezető szedő rövid tárcacikk kiszedését bízta rá. Nagy-buzgón nekilátott a munkának s amire kellett, el is készült a szedéssel.

Másnap délelőtti rendes teendőit végezvén a könyvesboltban, egyszer csak arra lett figyelmes, hogy principálisa emelt hangon közeledik a bolt felé. Egészen magán kívül volt, amikor berontott, kezében a hetilap legújabb számával. Ahogy Bény a lapot megpillantotta, rögtön az a sejtelme támadt, hogy a riadalomnak valószínűen ő az okozója. Valami nagy hibát követhetett el, talán sorokat hagyott ki, csak arra nem gondolt, amit a következő pillanatban hallott.

- Az isten szerelmére, mondd, mit csináltál megint! Tönkre akarod tenni a lapot, azt akarod, hogy elveszítsem az előfizetőket?
- Nem csináltam... kérem szépen... semmi rosszat – mondta szepegve Bény. – Csak segítettem... a lapot szedni.
- Az a baj, hogy segítettél. A tárcá-cikket te szedted. Ide nézz s láthatod, hogy mit szedtél – tört ki Veliczky Béla és a második hasáb negyedik sorában egy szóra mutatott.

Kőlaký Béni minden tagjában reszketve, kézbe vette a hetilapot, elolvasta a nagy konsternációt keltett negyedik sort, de nem talált benne semmi megütközni valót. Arra gondolt, hogy talán nagy zavarában nem képes kapirozní a szavak értelmét és újból elolvasta.

– No mit szólsz hozzá – idegeskedett Veliczky Béla. – Kétértelművé teszünk egy ártatlan szöveget, mi?

Kőlaký Béni szótlanul maga elé meredt, de egyszerre csak megoldódott agyában a rejtély titka. Tisztán látta a helyzetet. Hirtelen azonban nem tudta, milyen magyarázatot adjon s így összefüggéstelenül csak ennyit motyogott:

– Jól olvastam... talán a szerkesztő ur... talán a betűk... kérem szépen...

Veliczky Béla látta, hogy Béni zavarban van, igyekezett tehát haragját leküzdeni és nyugodtan, szinte kérlelően szólt:

– Értelmesebben beszélj, Béni. Őszinte magyarázatot várok.

– A kézírathoz tartottam magamat, kérem, a »segély« szót is helyesen szedtem, magam sem tudom, hogy került bele az a csunya sajtóhiba – mondta Béni önérzetesen.

Veliczky Béla most már higgadtan fordult Bénihez:

– Csak ne légy elbizakodott. Azt hiszed talán, hogy neked már nincs szükség oktatásra? Látod, mi az elbizakodottság és önfajúság következménye!

Az ügy további fejleményei a nyomdában játszódtak le. Vizsgálat indult, amelynek során előkerült az eredeti kézirat, az első levonat és a betördelt oldal, amely a szerkesztő imprimatúrájával volt ellátva. A vizsgálat konklúziója ez volt: A »segély« szó valóban helyesen volt szedve, az y azonban, mint idegen betűfajta-hoz tartozó kicserélésre volt jelölve és úgy látszik, a korrekturát végző szedő a hamis betűt csak kidobta, helyét meghagyta, ellenben pótlásáról megfeledkezett. A szerkesztő pedig abban a hiszemben, hogy a betű a második levonatban csupán nem látszik, újabb korrektúra-jelet nem csinált. De mi történt az é betűvel? Az é betűről – a következtetés szerint – az ékezet nyomás közben letörött s így kapott a szó nem annyira erotikus színezetet, mint inkább durva értelmet.

Amennyire örömmel töltötte el Kőlaký Bényt a grafikai tudományban tett haladása, annyira lesújtották a sajtóhiba-incidenssel kapcsolatban felidézett vihar hullámai.

Régi dolog, hogy idővel minden feledésbe megy. Erre az incidensre is homály borult és ha néha szóba került, már csak mint nevetésre készítő kuriózumot emlegették.

Kőlaký Béni továbbra is egyhangúan élte napjait. Tanult és türt s derengő fényben látta az élet iskolájának rögzös útját, amikor elképzelt jövődjő sikereire gondolt. Azonban realisabb gondolatai is támadtak. Ugy érezte, hogy zsebpénzre van szüksége. Hiszen az embernek vannak néha igényei, amelyeket csak pénzzel lehet kielégíteni! De kinek a jóvóltából juthat pénzhez? Ez volt a fogas kérdés, amelyre a véletlen adta meg a feletetet.

Kőlaký Béni teljes ellátással volt princípálisánál. Veliczkyék háziangyala, akinek az volt a hivatása, hogy a test táplálásáról gondoskodjék, különös súlyt helyezett az anyag kellemetes elkészítésére és Kőlaký Bényt időnként nagy kegyben részesítette. Számfeletti adagokat szolgált fel neki az esti, azaz inkább éjjeli órákban, amikor tanulmányait folytatta. Ilyen alkalommal azután kiderült, hogy a kedveskedés nem volt egészen önzetlen.

– Megkérném valamire, fiatal ur, megteszi ugy-e? – szólt Ágnes, a ház angyala.

– Megteszem, Ágnes, ha módomban van – mondta Kőlaký Béni. – Már hogyan viszonznám a sok kedvességét!

Ágnes piros-pozsgás arca egy árnyalattal halványabb lett, amikor előadta kérelmét:

- A Janinak kellene írni egy szép levelet, szerelmeset, tudom, a fiatal ur nagyon ért hozzá.
- Nagy gyakorlatom ugyan még nincs az ilyen levelek írásában, de meglesz Ágnes. Még ma megírom. Aztán miről legyen szó benne?
- Azt már a fiatal urra bizom. Hiszen tetszik tudni.
- No de mégis?
- Arról, hogy nagyon szeretem és sokat gondolok rá – mondta Ágnes és lesütötte a szemét.

Másnap reggel Kőlaký Bényi átadta a levelet. Ágnes boldog volt és a hálálkodás minden fajtájával árasztotta el. Pár nap múlva újabb kéréssel állt elő. Barátnője nevében kérte ezuttal Kőlaký Bényi hasonló tartalmu levél megírására. És a kérelmek gyakran megismétlődtek. Nem is volna rossz üzlet a levélírássra berendezkedni – gondolta magában – legalább megvolna a sóvárgott zsebpénz. Rögtön ki is dolgozta a tarifát, amely szerint képes levelezőlapra két-háromsoros szöveg tiz, levél pedig a terjedelem arányában husz vagy harminc fillér. Ágnessel közölte feltételeit, de nyomban megbánta, attól félván ugyanis, hogy ezzel minden bizonnyal magára zuditotta haragját, s elmaradnak a számfeletti adagok. Félelme azonban teljesen alaptalan volt. A kliensek, úgy látszik, nem sokalták a tarifát, miután növekedő számmal jöttek. Az üzlet lassan fellendülván, Kőlaký Bényinek nemcsak a szükséges zsebpénze volt meg, de némi tőkét is gyűjthetett.

Kőlaký Bényi a levelek megírására nagy gondot fordított és főképen arra ügyelt, hogy a szöveg változatos legyen. Nem akarta, hogy holmi »svindler«-nek tartsák. Mert tudvalévő, hogy a sablonos munka árt az üzleti renoméának. Ámbár nem volt könnyű feladat változatos szövegekkel a kliensek kielégítésére törekedni, – de azért volt libris, hogy kisegitse magát a bajból. Hiszen segédkönyvek álltak rendelkezésére! A könyvespolcon a váriák csoportjában igen szép, használható anyagot találhatott. *Legyezőnyelv*, *virágyelv* és ehhez hasonló című könyvecskéket, amelyek munkáját szerfölött megkönnyítették. Azokból meritette a szerelmet és érzelmeket ékesen kifejező szebbnél szebb szavakat, amelyek némelykor talán az örök boldogságban egyesítették a klienseket.

Az üzlet legszebb virágjában volt, amikor lecsapott a villám, zengő mennydörgés kíséretében. Veliczky Béla hogy, hogy nem, neszét vette a dolognak és nagy haragra gerjedt emiatt a »szörnyű elveteműtség« miatt. Nagy erkölcsi prédikáció után kénytelen volt Kőlaký Bényi, bár kelletlenül, a libris-etikkettel össze nem egyeztethető foglalkozásával rögtöni hatállyal felhagyni.

Kőlaký Bényi eleddig sohasem kerülte el végzetét. Reményeitől mindig olyankor fosztották meg, amikor már-már azt hitte, hogy a cél felé halad és ime – ez a vállalkozás is összeomlott, a pénzszerzés művészete sem bizonyult egyszerű dolognak.

Szárnya-szegett lélekkel olykor-olykor elindult Kőlaký Bényi, de a céltől mindig messze elmaradt. A költő szavaival élve ő is elmondhatta:

*Kéklő lepelben messze jár
Előtted a Remény;
Magához int, de meg nem vár
Tovább, tovább lengvén,
S mig lepkeszárnyát kergeted,
Lezug hiába életed,
S állasz pályád szélén.*

HARMADIK FEJEZET,

melyben szó van Kőlaký Bény szerelemre lobbanásáról, társadalmi és színvadi szerepléséről és az utóbbiból folyó következményekről.

Kora ősztől a tavasz ébredéséig a könyvesbolt volt a város vezető egyéniségeinek találkozóhelye. Az esti órákban, kedélyes hangulat közepette, patriárkális élet folyt ott nap-nap mellett. A társalgást rendszerint a hetilap szerkesztője, Márton Géza vezette. Többszörre olyan kérdéseket vetett fel, amelyek fölött a jelenlévők élénk vitába elegyedtek. Az eszmei asszociáció majdnem minden alkalommal magas irodalmi színvonalra emelkedett. Különösen dr. Lábás Zoltán, a társadalmi mozgalmak lelkes vezetője vitte a szót, ha őt közelebbről érdeklő kérdéseket pendítettek meg. Szellemességben szinte tulszárnyalta valamennyit. Jó adomázó volt s kitűnően mulattatta a társaságot. Néha észre sem vették, hogy már későre jár az idő és amikor észbe kaptak, nagysietve távoztak, de mindig a legjobb hangulatban és azzal a bucsuszóval: a viszontlátásra!

A látogatók között néhanapján feltűnt egy barnahaju, madonna arcú leányka. Dr. Lábás Zoltán leánya, aki a felsőbb leányiskola növendéke volt. A társalgásban nemigen vett részt, csak olyankor vegyült bele, ha róla volt szó, vagy pedig kérdést intéztek hozzá. Inkább a pulpitusra kirakott könyveket nézegette szinte mohó vágygal és öröme teljes volt, ha egy új Beniczky Lenke vagy Marlitt kötetet pillantott meg. A könyveket mutatva mindig megkérdezte édesatyjától:

– Ezeket hazavihetem, ugy-e?

– Igen, gyermekem – mondta édesatyja odavetőleg. – Csak csomagoltasd be.

Kőlaký Bény boldog volt, hogy Lábás Mici szolgálatára lehetett. Már régebben figyelte karcsu, nyulánk alakját és szemének csodálatos kifejezését, de minden különösebb érzés nélkül. A csomagot ezuttal is kötelességtudóan nyújtotta át s szolgálatkészségét a leányka jelentőség-teljes mosollyal viszonzta. A mosoly, bár máskor is volt benne része, ez alkalommal sajtóságot zavart idézett fel lelkében, szinte feltűnően szórakozottá tette és amikor a társaság elhagyta a könyvesboltot, úgy érezte, hogy Lábás Mici már nem a közömbös diákleány többé, hanem eszmény, az ő eszménye.

Kőlaký Bény gondolatait aznap este Lábás Mici kötötte le. Egy pillanatra sem hagyta el maga elé varázsolt plasztikus alakját s csillogó fekete szemének lágy tekintetét érezte állandóan. Az asztalnál ülve sokáig merengett s amikor lefeküdt, nem jött álom a szemére. Reggel felé azonban mégis könnyű álomba merült, de már két-három órás szenderegés után fölkel. Bágyadt volt, egész testében remegett és amikor öltözködés közben a tükörbe nézett, nem ismert saját énjére. Vajjon miért is változott meg ennyire? Mi okozta a lelki emóciót? Ezek a kérdések foglalkoztatták, miközben megállapította, hogy szerelmes.

Lábás Mici látogatásai sűrűn megismétlődtek. Kőlaký Bényt a leányka jelenléte mindig örömmel töltötte el és szerelmi boldogságától szinte megrészegeedett. Minden alkalommal elhatározta, hogy a legközelebbi látogatáskor, kedvező pillanatban, vallomást tesz érzelmeiről. De amikor szemtől szembe állt vele és tekintete tekintetével találkozott, nem volt bátorsága hozzá.

Egy napon, önmagával való viaskodása közben, arra határozta el magát, hogy érzelmeiről írásban tesz vallomást, miután sem ereje, sem bátorsága nem volt ahhoz, hogy élőszóval tegye meg. És azonnal cselekedett. Elővett egy, a szerelemmel vonatkozásban lévő izléses művészlapot és a következő versidézzel postán elküldte:

*Szerelem a neved, tudom,
Te hatalmas jövevény!
Lábad elé édes jajjal
Könyörögve fekszem én.*

Ahhoz megint nem volt bátorsága, hogy a saját nevét írja alá. Álnevet használt, olyan nevet, amely kétségkívül figyelmet keltett. *Gróf Reményi* volt az a név, amely mögött meghuzódott.

A művészlap elküldését követő napon Lábas Mici ismét ellátogatott a könyvesboltba. Kőlaky Béni tisztelettel fogadta s alig várta, hogy kívánságát előterjessze. A következő pillanatban azonban majdnem elsüllyedt szégyenében, amikor Lábas Mici ajkán kiszalasztotta: »Művészlapokat kérek!« Sápadtan és reszketve tette elébe a kollekciót kiválasztás céljából. Sokáig tartott, míg Lábas Mici a tetszését megnyerő művészlapot kiválasztotta. Kőlaky Béninek tehát volt ideje, hogy megfigyelje szemének legparányibb rebbenését és nem-e vet gyanus tekintetet rá?

Mikor Lábas Mici eltávozott, azon tűnődött, vajjon mi célból vásárolta a művészlapot? Éppen most, amikor megkapta az ő lapját? Talán ilymódon akarta megtudni, hogy a lap honnan származik? Szent Isten! ha kitudódik, hogy ő küldte – villant át agyán és annyira megijedt már a pusztá gondolattól is, hogy meg kellett fogódznia, különben elszédült volna.

Következő nap este, amikor dr. Lábas Zoltán leánya kíséretében eljött a rendes találkozóra, a művészlap-ügy újabb fordulatot vett. Veliczky Béla a hetilap szerkesztőjével néhány pillanatra félrevonult s amikor a szerkesztő visszatért a társasághoz, Lábas Mici szölitotta meg:

– Szabad kérnem egy szóra, Veliczky bácsi.

– Parancsolj, Micike, rendelkezésedre állok – mondta Veliczky Béla szíves-örömet és kezét a leányka vállára tette.

Lábas Mici kivett kézitáskájából egy művészlapot és Veliczky Bélának átnyujtva ezt mondta:

– Tudom, hogy az egész város fiatalságát ismeri, talán sejti, hogy ki küldhette nekem ezt a lapot.

Veliczky Béla szemügyre vette a lapot, Kőlaky Béni pedig hol elvörösödött, hol elsápadt, mert a jelenet éppen íróállványa előtt játszódott le.

– Bár ismerős az írás, kedves Micike, hirtelenében azonban nem tudom megmondani a hasonlatosság eredetét – mondta Veliczky Béla a zavar némi jeleit mutatva és szigorú tekintetet vetett Kőlaky Bénire.

– Én is ismerősnek találom és bármennyire töröm a fejemet, nem tudok rájönni, hol találkoztam már ezzel az írással.

– Majd rájövünk, Micike, csak türelem.

– Ó, nem olyan fontos – legyintett Lábas Mici és a művészlapot visszahelyezte a kézitáskába.

Kőlaky Bénit ez a közömbös kijelentés s még hozzá, a lekicsinylő legyintés annyira bántotta, hogy legszívesebben világgá ment volna. A művészlap okozta lelki izgalma, amelyek már e jelenet előtt is erőt vettek rajta, most még nagyobb mértékben jelentkeztek. Az izgalma hatása alatta szerelemről szőtt ábrándjai, amelyeket oly szépnek látott, foszladozni kezdtek s már csak egy kívánsága volt: kikerülni a bajból szégyen és megalázás nélkül.

Még aznap este, a társaság eltávazása után, lejátszódott a művészlap-ügy utójátéka, amelynek két szereplője volt: Veliczky Béla és Kőlaky Béni.

– Micsoda ötleteid vannak, Béni! – kezdte Veliczky Béla kissé szigorúan, de barátságosan. – Lapot küldeni, inkognitóban, olyan hamis névvel, amely már magában véve nevetségessé tesz.

– Nem küldtem senkinek sem lapot, kérem szépen – próbálkozott mentegetődni Béni.

– Ne tagadd! Tudod jól, hogy bosszant, ha valótlan-ságot állítasz. Ahogy ránéztem a lapra, rögtön felismertem az írásodat, ha el is ferditetted. A betűk jellegzetességét azonban nem tüntetted el.

Kölaky Béni bocsánatkérően nézett principálisa szemébe s ennyit mondott:

– Százszor megbántam már, hogy a lapot elküldtem. Tudom és belátom, hogy balgaságot, ostobaságot követtem el.

– A szövegből és aláírásból láttam én is, hogy ostobaság, azért nem is árultalak el. Nem akartam, hogy kényelmetlen helyzetbe kerüljél. A szerelmet pedig ved ki a fejedből és gondoldj többet a jövődre. Folytasd szorgalmasan tanulmányaidat, hogy az életben megállhasd a helyedet. Megértetted?

– Meg, kérem – mondta alig hallhatóan Béni.

A vacsora alatt még egyszer szóba került a művészlap és szerelem ügye, de már az ifjui bohóság oldaláról nézve, úgyhogy Béni is nevetésre fakadt.

Ezen az éjjelen már nem merengett Kölaky Béni. Örült és nyugodt volt, hogy nyomósabb szcénák elkerülésével esett át a szerelem megnyilatkozásán és a kiállott izgalmak után most már mély álomba merült.

*

A Polgári Kör a város társadalmi és politikai életében jelentős szerepet játszott. Ha valamilyen mozgalom indult vagy képviselőválasztások idején mindig tömör sorokban vonultatta fel a polgárságot.

A Kör saját házában lévő helyiségeit a legtágabb értelemben vett igények szem előtt tartásával rendezte be. Az olvasóteremben fotójok és pamlagok biztosították a tagok kényelmét, a játékszoba pedig teljesen elkülönítve várta a látogatókat. A Kör vezetősége mindenre kiterjedő figyelmet tanusított a tagok iránt. A lapokkal való felszerelés is elég változatos volt. A fővárosi napilapok és folyóiratok majdnem teljes számban álltak rendelkezésre, de nem hiányoztak a nevezetesebb külföldi képes folyóiratok sem. A játékszobának is megvoltak a maga sajátosságai. A tradíciós kártyacsoportok, az alsós- vagy tarokk-pártik, amelyeknek érdekes bemondásai szinte szállóigévé váltak. A szerényebb spiessbürgerek, akik rendszerint csak vasárnap délután ültek a kártyaasztalhoz, a talon-máriást kultiválták filléres alapon.

A Kör helyiségeiből egy meghitt kis szobát a város fiatal-sága számára tartottak fenn. A vezetőségnek ugyanis az volt az álláspontja, hogy a jövő nemzedéket a rossz társaságtól és a könnyelmű életmódtól csak úgy lehet távoltartani, ha megfelelő gondoskodással irányítják életét. A vezetőség üdvös álláspontja általános helyeslésre talált. A fiatal-ságnak rendelkezésére állott a kijelölt szobán kívül az olvasóterem is. A társadalmi életben való intenzívebb részvételét pedig dalárda megalakításával mozdították elő. Röviddel azután, hogy a dalárda megalakult, már szerephez is jutott. A Kör hazafias ünnepélyt rendezett, amelyeket a dalárdának hazafias dalokkal kellett megnyitnia.

A dalárda esténként javában készült az ünnepélyes aktusra. A karnagynak, aki nagy zenei képzettséggel rendelkezett és kitűnő hallása volt, minden igyekezete odairányult, hogy dalárdájával az első nyilvános szereplés alkalmával remekeljen. Az egyes hangcsoportokkal eleinte külön-külön foglalkozott, azután következett az együttes főpróba. És a nagy körültekintéssel előkészített főpróbán, a taktusra figyelve, a dalárda rázendített:

Gyöngé violának

Letörött az ága –

de nyomban utána a karnagy, haját tépve, leintette az egésztestet.

– Hallatlan, hallatlan! – kiáltott szinte magán kívül. – Annyi próba után minden fáradságom kárba veszett. Hogyan is lehet ennyire hamisan énekelni – folytatta. – Ha jól sejtem, a harmadik csoportból ütötte meg fülemet az a rettenetesen hamis hang. Ki volt az? Álljon elő, majd ismétlem vele szólóban.

A dalárda tagjai egymásra néztek, de senki sem mozdult. Egyszer csak mindnyájan, szinte ütemszerűen Kőlaký Bénire mutattak.

– Persze, persze, Kőlaký! – jegyezte meg a karnagy. – Ki is lehetne más.

Kőlaký Béni kivált a csoportból és a zongora mellé állt. A karnagy megadta a hangot, Béni belekezdett az éneklésbe, de inkább ne kezdett volna. Bármennyire igyekezett is, nem volt képes a helyes hangot eltalálni.

– Engedje meg, kedves Kőlaký, hogy a botfűlű jelzővel tiszteljem meg – mondta a karnagy és abbahagyta a kísérletezést. – Zenei hallás nélkül nem lehet énekelni. Ez egyszer faktum. Álljon csak szépen félre és foglalkozzon továbbra is a könyveivel.

Kőlaký Béni a karnagy igazmondásának teljes tudatában szomorúan hagyta ott a dalárdát. Veliczky Béla is értesülve Béni nagy szomorúságáról, közbenjárt a Kör vezetőségénél, hogy más szerepet juttassanak neki, olyat, amely képességeinek jobban megfelel.

Az ünnepély megtartására kitűzött dátum rohamosan közeledett. Kőlaký Béni örömtelven újságolta Ferenc bácsinak, hogy az ünnepélyen ő is fog szerepelni és okvetlenül számít megjelenésére és izgalmát alig tudta palástolni.

– Lemegyek az alsó raktárba, Ferenc bácsi – mondta valamivel később Béni. – Ha keresnek, ott vagyok.

Veliczky Béla az irodában foglalatostkodott s így észre sem vette Béni eltűnését. Néhányszor szólította s miután nem kapott feleletet, Ferenc bácsihoz fordult:

– Hol van Béni?

– Az alsó raktárban rendezi a könyveket, főnök ur.

– Szóljon neki, hogy azonnal jöjjön fel.

– Igenis, kérem.

Ferenc bácsi sietve lement az alsó raktárba, az utolsó lépcsőfoknál azonban hirtelen megfordult és rohant fölfelé.

– Főnök ur, kérem – mondta lihegve – valami nagy baj lehet odalenn. Mikor be akartam menni a raktárba, a fiatal ur felém jött és egyre azt kiáltotta: »Csak vissza, vissza!«

Baj ugyan nem volt, csupán az történt, hogy Béni a könyvek rendezésének ürügye alatt a Polgári Kör nemzeti ünnepélyére készült az alsó raktárban. Tompa Mihály »A gólyához« című költeményét tanulta. Az ünnepély rendezősege ugyanis őt kérte fel – Veliczky Béla közbenjárására, amiről azonban mitsem tudott – a költemény elszavalására. Mikor Ferenc bácsi lement a lépcsőn éppen a költemény ötödik strófáját ismételte fennhangon, a megkívánt taglejtéssel kísérve:

*Csak vissza, vissza! dél szigetje vár.
Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.
Neked két hazát adott végzeted,
Nekiünk csak egy – volt! Az is elveszett!*

Ugy látszik, az erőteljes taglejtés és deklamáció ijesztette meg annyira szegény Ferenc bácsit.

Veliczky Béla kellő komolysággal fogadta Ferenc bácsi jelentését s minden további kérdészködés nélkül lerohant az alsó raktárba. Pár perc múlva már mosolygó arccal jött vissza és utána kipirulva Béni. Ferenc bácsi csodálkozó szemmel vizsgálta őket. Majd megszólalt:

– Hát nem történt semmi baj?

– Amint látja, Ferenc bácsi, semmi – mondta Béni.

Ferenc bácsi megnyugodott és amikor a történekekről értesült, olyan jóízű nevetésre fakadt, hogy a könyvesbolt polcai is inogtak.

A Polgári Kör által rendezett ünnepély lezajlott, azonban Kőlaký Béni aligha sorozta első nyilvános szereplését kellemes emlékei közé. Amilyen lelkesedéssel sietett a pódiumra, amikor rákerült a sor, annyira lesujtva, szégyenpírral az arcán, lépett le onnan. A közönség láttára olyan lámpalázt kapott, hogy a költemény egyetlen szava sem jutott eszébe. Kisvártatva azonban félig-meddig összeszedte erejét és belekezdett a deklamációba, amelytől egész életére kiható sikert várt. A költemény leghatasosabb részleteinél, amikor a hallgatóságnak a költő nagy fájalmát, amelyet hazája elvesztésén érzett, szintén át kellett volna éreznie, úgy látta, vagy legalább is rémlett neki, hogy az emberek szája szöglete mosolyra húzódik, amelyet ő kényszerített ki a helytelen, szinte komikussá vált taglejtéssel.

A Polgári Kör összejöveletein még javában tárgyaltak a nemzeti ünnepély erkölcsi és anyagi sikereiről, amikor kiírták a képviselőválasztásokat. Egyszerre elcsendesült minden. Széltében a városban csak arról beszéltek, hogy ki legyen a képviselőjelölt. A Polgári Kör a kormánypárti jelöltet támogatta. A vezetőség mindent elkövetett a jelölt győzelme érdekében. A választás ügyében tartott értekezleteken Veliczky Béla is tevékeny részt vett, sőt funkciót is vállalt főkorteszi minőségben.

A választás napján a könyvesbolt zárva maradt. Veliczky Béla, alapjában a jelölt arcképével ellátott zöld tollal, már kora reggel indult a Körbe. Kőlaký Béninek kiadta az utasítást, hogy egy óra múlva szintén jöjjön oda. Fontos feladat vár rá. Az utasításhoz tartva magát, pontos időben ott volt. Jelentkezett principálisánál, akitől rögtön megkapta a beosztását. Az étteremben teljesített szolgálatot és az volt a megbízása, hogy a választók részéről elfogyasztott ételeket és italokat jegyezze. Csakhamar felismerte megbízatásának rendkívüli előnyeit és a saját személyében elfogyasztott több rendbeli adag tormást is a választók rovására jegyezte fel. Este felé, közel a választás lezárása előtt, már kevés dolga lévén, kiment az uccára, – alapjában szintén a kormánypárti jelölt arcképével ellátott zöld toll ékeskedett – s figyelte azt a nem mindennapi képet, amelyet az ucca nyújtott. Nagyon tetszett neki az emberek élénk, majd izgalommá fejlődő vitatkozása a választás kimenetelét illetően. Javában élvezte egy ilyen vita fejleményeit, amikor, mitsem sejtve, valaki oldalba lökte és azt mondta:

– Taknyos.

Ez a váratlanul jött sértés annyira meglepte, hogy szólni sem tudott s a lába szinte meggyökeredett. Meglepetéséből felocsudva azon gondolkozott, miért is kellett neki ezt a sértést elszenvednie?

Csak később tudta meg, hogy aki oldalba lökte, egy negyvennyolcas függetlenségi elveket valló választó volt és a alapján meglátott zöld toll bősitette fel annyira.

Nyár elején újabb esemény volt a városban. Vándor színésztársulat érkezett. A szinpadot a Nagyszálló kerthelyiségében állította fel a trupp. A tagokat a város szinpartoló közönsége nagy tisztelettel fogadta, különösen a bonvivánt, akit a hölgyek kegyessége nem remélt sikerhez juttatott. A trupp komikusa kissé szálnalmas volt; a sanyaruvendeli típus benyomását keltette. A direktor, mint színész a férfierősséget képviselte. A primadonna titulus a direktor-nét illette meg, a trupp többi hölgy tagjainak pedig változatos szerepköre volt.

A szinlapot, mivel más nyomda a városban nem volt, Veliczky Bélánál nyomatta a trupp. Kőlaký Béni, mint a színészet nagy rajongója, igaz lelki örömmel karolta fel a szinlapnyomatás ügyét. A direktor az összeköttetés révén mindennapos látogatója volt a könyvesboltoknak. Béni hódolattal vette körül, mert Thalia fenkölt papját látta benne, aki a magyar nyelv és hazafias szellem érdekében teljesít nagyfontosságú missziót.

Néhány nap alatt a direktor és Kőlaký Béni között szoros barátság fejlődött ki. Az érintkezés közöttük egyre közvetlenebb lett és igen gyakran élénk eszmecserét folytattak a színjátszásról, de különösen a vándor szintársulat feladatairól és nehéz helyzetéről. Szóba kerültek néha a magyar színjátszás nagyjai is: Egressy, Lendvay, Megyeri, akik szintén mint vándorszínészek kezdték dicsfénnel bevégett pályafutásukat.

Kőlaký Béni az előadásokat hűségesen látogatta, tekintve, hogy a direktor megörvendezettette tiszteletjeggyel a szinlap előállításá körül kifejtett nagy buzgalmának elismeréséül. Az előadásokat nagy figyelemmel kísérté, szinte átélvén az egyes jeleneteket és képzeletben már a szinpadon látta magát.

Nagy volt tehát az öröme, amikor a direktor egy szép napon azzal a hírrel lepte meg, hogy a bucsuelőadást mükedvelők bevonásával rendezi, s hogy a színrekerülő darabban neki is szerepet szánt. A megtiszteltetés végtelenül boldoggá tette és kimondhatatlan örömmel vállalta »Az aranykakas« háziszolga szerepét. Az a tudat, hogy szinpadon fog fellépni, mint egykor Petőfi Sándor, annyira extázisba hozta, hogy se éjjele, se nappala nem volt. Türelmetlenül várta azt a napot, amelyen színész tehetségéről tehet bizonyosságot és a hirnév szárnyán emelkedhetik a halhatatlanok sorába.

A várva-várt napon Kőlaký Béni jóval idő előtt sompolygott már a szinpad körül, tulfütött színészi ambíciói nyugtalanul hajtották. Nemsokára azután szállingózva jöttek a mükedvelők és színészek is. A maszkirozásnál kis bajuszt ragasztott, nehogy tulhamar felismerjék, különösen Veliczky Béla, aki családjával az első sorban szokott ülni. A direktor az utolsó szemle megtartásával mindent rendben találván, megszólalt a csengetyü és az előadás megkezdődött. Kőlaký Béni jelenése hamarosan következett. Mikor a szinpadon megjelent és a közönség felé fordult, két vadul villogó szem meredt rá, Veliczky Béla máskor oly szelid tekintetü két szeme. Abban a pillanatban tisztában volt mindennel. Tudta, hogy ez a tekintet bejelentése az özönével elkövetkezendő szemrehányásoknak és előadás után nyomott hangulatban hagyta ott a szinpadot. A mükedvelők a színészekkel és a közönség nagy részével még együtt maradtak, hogy muzsikaszóval és pohárcsengéssel fejezzék be az ünnepi aktust. Kőlaký Béni pedig azalatt szobájába zárkózva, a hold beszivárgó fényénél, különös tervet forgatott agyában.

Amit Kőlaký Béni előre megérzett vagy legalább is sejtett, másnap tényleg elkövetkezett. Veliczky Béla bántó szemrehányásokkal illette a szinpadi szereplés miatt s nem is annyira a szereplést kifogásolta, mint inkább azt, hogy libris létére tekintélytrontó szerep eljátszására vállalkozott. Béni szó nélkül tűrte a szemrehányásokat. De maga előtt látván az élet sivárságát, a függőséget, amely egyéni törekvéseinek kibontakozása elé minduntalan akadályokat gördít, tervét most már véglegesnek tekintette.

A szinpadi szereplés ügye látszólag lezárult, de a direktor megjelenésével újból szóba került. Amikor elismerését fejezte ki Kőlaký Bérinek, hogy kis szerepének ügyesen megfelelt és buzdító szavakkal igyekezett ambícióját fokozni, Veliczky Béla is közbeszólt. Egy pillanatra sem hagyta meg az elismerés nimbuszát:

– Ugyan, kedves direktor, nem elismerés, hanem korholás Béni jutalma. Olyan szerepet játszott el, amely rám is a szégyen bélyegét sűti!

– Talán mégsem, Veliczky uram, – mondta ellenvetéssel a direktor. – A színművészet nem ismer megalázó szerepet, legyen az bármilyen jelentéktelen. Hiszen a kis szerep is az író gondolatának szüleménye és szerves kiegészítője a darabnak.

– Kétségtelen! Nem is vitatom. Azonban ismerje be, hogy ebben az esetben a szereposztás tendenciózus volt. Visszaélés egy naiv, ambíciótól hevitett fiatalember tapasztalatlanságával.

A direktor erre már csak sugva válaszolt, amiből Kőlaký Béni megállapította, hogy principálisa joggal illette szemrehányásokkal.

A vándor színésztársulat még aznap elutazott, de Kőlaký Béni nélkül, miután a direktor vele szemben tanúsított nem őszinte magatartása következtében hirtelen lemondott tervéről és nem csatlakozott a trupphoz, hogy mint színlaposztó és kellékes próbáljon szerencsét.

NEGYPEDIK FEJEZET,

*melyben Kőlaký Béni mártíriumot szenved a záróra miatt,
majd elhagyja a kis vidéki várost.*

Tizenhetedik évében járt Kőlaký Béni, amikor elérkezett elvé idejének utolsó esztendeje. A lezajlott kised játékok immár a múlté voltak. Az élni akarás fenkölt gondolata és az érvényesülés vágya vezérelték most már további törekvéseiben. Tisztán és világosan rajzolódta eléje a »nagy« jövő körvonalai és bámulatos energiával tört életcéljai felé. Fokozott ambícióval merült újból tanulmányaiba, de libris voltát egy pillanatra sem tévesztette szem elől. Elsősorban tehát az irodalmi és könyvészeti ismeretek tökéletesbitésére törekedett. Serkentően hatottak rá azok a panaszok is, amelyek a szaklap hasábjain ötlöttek minduntalan szemébe az új libris-nemzedék tartalmatlanságáról. Különösen bántotta az a siralom, amely abból a mottóból kiindulva, hogy »aki a szellemet szolgálja, a világot szolgálja«, kétségtelen igazsággént állapította meg a modern könyvkereskedők hiányos képzettségét a régiekkel szemben, akik a német befolyás idejében valóságos bibliografusok, sőt sokszor bibliofilek is voltak egy személyben.

Sokat tündökött e szomorú megállapításon s szinte szégyenkezve ejtette ki kezéből a súlyos vádat tartalmazó dokumentumot. Nehezen értette meg a valót. De hát akkor miért választja valaki ezt a pályát, ha a legegyszerűbb ismeretek elsajátítására is rest? Miért keres boldogulást olyan pályán, amelynek követelményeivel nem tud vagy nem akar megbarátkozni? Minő szuggesztió, minő misztikus erő hatalmában állhat elhatározása pillanatában, ha hajlamaival ellentétes pályára lép? Ezeket a kérdéseket vetette fel önmagának, hogy magyarázatot találjon a szomorú tényként megrajzolt helyzetkép megvilágítására.

Volt azonban a szaklapban olyan közlemény is, amely örömmel töltötte el és tépelődésének fonalát szinte ütemszerűen szakította széjjel. Az örömteljes közleményben ugyanis arról volt szó, hogy a fővárosi könyvkereskedők a nyári hónapokban este hét órakor zárnak, vasár- és ünnepnapokon pedig ki sem nyitnak. Verőfényes májusi napon olvasott erről, a tavasz csodálatos varázsával megbüvölt embrió, amikor mindenki – napi munkáját elvégezve – kikívánczik a szabad természetbe. Irigykedve gondolt tehát azokra a boldog halandókra, akik a teljes szünnapokon vidáman sütkérezhetnek a nap éltető sugaraiban. Mily módon tehetné princípálisát erre figyelmeztetné? És hirtelen az az élelmes ötlete támadt, hogy a közleményt kék ceruzával feltűnően bekeretezi és íróasztalára teszi. Az ötletet tett követte és a közlemény szembeütnően elhelyezve másnap reggel ott feküdt princípálisa íróasztalán.

Kőlaký Béni teendői között az üvegfaon keresztül állandóan az íróasztalra pislogott, hogy meggyőződjön, vajjon elég szembeötlő helyzetben fekszik-e a szaklap e nevezetes száma és türelmetlenül várta princípálisa érkezését, ami máskor egyáltalában nem foglalkoztatta. Ferenc bácsi a könyvesbolt csinosításával lévén elfoglalva nem igen vette észre Béni izgatottságát. Csak akkor figyelt fel, amikor Béni megszólalt:

– No öreg, megváltozott a világ, terjed a humanizmus. Szabad nyarunk lesz.

Ferenc bácsi csodálkozóan nézett Kőlaký Bénire, miután nem volt teljesen tisztában az elhangzott szavak értelmével. Rövid ideig gondolkodott, azután megkérdezte:

– Miféle nyavalya terjed, amely a világot megváltoztatta?

– Nem nyavalya az, Ferenc bácsi, hanem humanizmus, vagyis magyarul: emberszeretet.

– Miért gondolja, fiatal ur, hogy terjed?

– A szaklap legújabb számából állapítottam meg, Ferenc bácsi. Felülkerekedett az alkalmazottak iránti jobb érzés. A fővárosi könyvkereskedők megrövidítették a zárórát és vásár- és ünnepnapokon ki sem nyitnak. Persze, egyelőre csak nyáron. De első lépésnek ez is nagy haladás.

– Ez az egész – mondta Ferenc bácsi közömbösen. – Bennünket ugyan hidegen hagyhat.

– Dehogya! Ellenkezően. Lelkesedéssel kell fogadnunk a fővárosiak határozatát, mert a könnyebbülést mi is érezni fogjuk. A példát követni fogják a vidékiek is, ha nem csalódom, principálisunk lesz az elsők között. Meglátja, Ferenc bácsi, még ma közölni fogja velünk nemes elhatározását.

– Lehetséges, de nem bizom benne, mert jól tudom, hogy minden ujítástól idegenkedik.

– Én pedig biztosra veszem és már most kiálthatjuk: Éljen a hétórai záróra! Éljen a főnöki kar!

Veliczky Béla éppen végszóra érkezett meg. Kőlaký Bényi és Ferenc bácsi azonban csak akkor vették észre, amikor közbeszólásával megzavarta a purparlét:

– Mi van itt kora reggel? Népgyűlés? – Majd Bényihez fordulva: – Most aztán bemutatkoztál! Ahelyett, hogy kötelességtudóan végeznéd a dolgot, harangirozol, szónokolsz, mint valami demagóg. Ugy látszik szabad órádat már nem a komoly tanulmányoknak szenteled, hanem lázító iratokat olvasol. Mindenesetre gondom lesz rá, hogy az efféle dolgokat kiverjem a fejedből. Záróra után ezentul itt maradsz a boltban, persze velem együtt, hogy szemmel tartsalak.

Kőlaký Bényinek összeszorult a szíve, annyira bántotta ez az újabb méltatlanság. Ugy érezte, hogy principálisa talán sohasem volt ennyire igazságtalan vele szemben, mint ezuttal. Hiszen nem lázított, nem lépett fel jogtalan követeléssel, nem gyakorolt befolyást senkire olyirányban, hogy ne engedelmessédjék, csupán örömeinek adott kifejezést a záróra megrövidítése érdekében indított mozgalom eredménye fölött. Ártatlanságának tudatában szólalt meg azután:

– Nem lázítottam, kérem, nem harangiroztam, csak a záróóra vonatkozó közlemény váltotta ki belőlem a lelkesedés eme fokát.

– Megengedem, hogy úgy van. Presszionálni azért mégsem hagyom magamat. Hiába kereteztél be kék ceruzával a közleményt, a renden nem változtatok.

És úgy történt, ahogy Veliczky Béla megmondta. A záróra nemhogy megrövidült volna, hanem egy órával meghosszabbodott. Kőlaký Bényi fájdalmas sóhajok között gondolt a fővárosiakra, amikor este íróállványára rakta a könyveket, amelyekből jegyzeteket kellett készítenie vagy részleteket elolvasnia, hogy másnap, esetleg későbbi napokon a feltett kérdésekre felelhessen.

Amilyen örömteltnek látta a nyár közeledtét, olyan szomoruvá vált számára, amikor már benne élt. Hiába daloltak a madarak, hiába illatoztak a virágok a zöld pázsit mesgyéjén, Kőlaký Bényi csak vigasztalan maradt. A költő szavai jutottak eszébe minduntalan:

*Öröm sugárzott minden arcon;
Megujult vágy, ifju remény,
Csak én szerettem volna sirni
Gyönyörű nyár elején!*

Igen, sirni szeretett volna, mert megfosztották szabadságától azokban a hónapokban, amelyek felélesztik a természetet téli álmából, de megedzik az ember életerejét is.

A nyári hónapok gyorsan, szinte észrevétlenül peregtek le. Az utszélen mindenütt megsárgult falevelek hirdették, hogy ősz van, de ez az ősz sokat jelentett Kőlaky Béni életében. Ekkor telt le ugyanis eleve ideje és szortimenterré avanzsált. Új minőségében azonban nem sokáig maradt tanítómesterénél. Tágabb terrenumra vágyakozott, érvényesülési lehetőségekre.

Karácsony táján, zord téli napon hagyta el a kis vidéki várost, ahol serdülő korában annyi viszontagságon ment keresztül. Tanítómestere a legjobb kívánságokkal eresztette útjára, a pályaudvaron pedig Ferenc bácsitól, a jó cimborától vett érzékeny búcsút. A vonat elindulásakor könnybe lábbadt szemmel integettek egymásnak utolsó istenhozzádót, mintha csak érezték volna, hogy a sors immár örökre elválasztotta őket.

ÖTÖDIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Béni új életkörülmények között új perspektívákban látja a könyvkereskedelmet. Ebben a fejezetben feltűnik egy filozóf német is, aki a feketekávéból meríti a bölcsesség gondolatait.

Kőlaký Béni a Felvidék élettől duzzadó, ősi kuruc városában folytatta libris-működését. A város könyvesboltjai már a külső dimenzióban is bizonyosságot tettek arról, hogy a lakosság kulturális tekintetben magas fokon áll és a jelenben is a múlt dicső hagyományaival él.

A legrégebb és legtekintélyesebb könyvesbolt fogadta Kőlaký Bényt szolgálatába. Mindjárt belépése alkalmával észrevette, hogy a németek szellemében vezetett könyvesbolt széleskörű szaktudást igényel. A tulajdonos, Kőmives Kelemen jóakaratu irányításával azonban hamarosan tisztába jött az új fogalmakkal és a legszebb együttműködésben teltek a napok.

A kezébe került rengeteg könyv, azok érdekesnél érdekesebb címei és a könyvkiadói prospektusokba foglalt tartalmi ismertetések olvasókedvét mindjobban fokozták. Olyannyira, hogy idővel a legkülönbözőbb tudományokba mélyedt. Ugy vélte, hogy egyuttal libris-kötelességét is teljesíti, hiszen előfordulnak esetek, amikor a vásárló nem bizonyos szerző művét kéri, hanem felteszi a kérdést, hogy van-e olyan könyv, amely ezzel vagy azzal a tárggyal foglalkozik, tehát a szortimenter olvasottsága ilyenkor kétségkívül hasznos. Olvasás közben mindig irigykedve gondolt az írókra és tudósokra, akik a könyv szellemi részével foglalkoznak s így bizonyára többet olvasnak is? Egy alkalommal Rousseau Emile-jét olvasván, igen csodálkozott, amikor erre a kitételeire bukkant: »Gyűlölöm a könyveket, mert arra tanítanak, hogy arról beszéljünk, amihez nem értünk.« A nagy francia író gyűlölte a könyveket? Lehetséges ez? – kérdezte önmagától és csalódottan összecsukta Rousseau híres könyvét. A könyvről mondott lesújtó véleménye annyira kiábrándította Kőlaký Bényt, hogy soha többé nem vette kezébe az Emile-t és nem is olvasta végig. Rousseau-val ellentétben továbbra is becsülte és szerette a könyvet, amelynek mindig nagy értéket tulajdonított.

Minél jobban megismerte Kőlaký Béni a könyvkereskedelem mibenlétét, annál világosabban bontakozott ki előtte a valóság. Eddig csak azt tudta, hogy két tényező van: a könyvkiadó, aki előállítja a könyvet és a szortimenter, aki eljuttatja az olvasóközönségnek. E két tényezőt úgy képzelte el mindig, mint két szerelmest, akik idealizmussal övezett, harmonikus életet élnek. Csak azután, hogy az értelem fejlettségével mindinkább a reális élet felé hajlott és élesebben figyelte a történeteket, jutott arra a szomorú megállapításra, hogy sokféle baj és sérelem zavarja e két tényező együttműködését. A szaklapban állandóan szőnyegre kerültek a jelenségek s hol kemény, hol enyhébb szavakkal követeltek orvoslást. Különösen a Bácska felől jöttek gyakran az ominózus írások, amelyeket Erős Nándor, a librisek nesztora küldözgetett rendületlenül. A bajok kutforrását kutatva egyesek a fővárosi és vidéki librisek érdekek ellentéténél fogva az egyesületben látták a hibát, mások viszont úgy találták, hogy a könyvkiadók önkénykedése állja útját az egészséges fejlődésnek. Egyszer csak elhangzott a vezényszó: »Szervezkedjünk! Alakítsuk meg a Vidéki Könyvkereskedők Szövetségét!« A felhívás csakugyan komoly formát öltött és nagy előmunkálatok után az ősi kuruc városban megalakult a szövetség.

Az alakuló közgyűlésen Kőmives Kelemen elnökölt, amire Kőlaký Béni módfelett büszke volt. A szervezési munkálatokról Ungvári Mór számolt be a kedélyesség tetsző hangján. »Ha rendelkezném a bűvös varázsvesszővel, – mondotta – amellyel egy csapásra mindenki bujábaját jóra tudnám átváltoztatni, szíves-örömet bugyogtatnám a jólét és megelégedés forrását.« Utána következett a tárgysorozat, amelynek tárgyalásánál Kőlaký Béni különös dolgokat figyelt meg. Igen viharos hangulatban vitattak holmi szatócskérdést, a fővárosiak versenyét és

amikor a részletüzlet került szóba, a vihar tetőfokát érte el. Ugy látszik, ez volt a vidékiek legfájdalmasabb pontja. Ezt tartották a vidéki könyvkereskedelemre nézve a legnagyobb veszélynek. Épenséggel nem barátságos tónusban beszéltek könyvvigécekről, mintha azok az ártatlan emberek lettek volna bűnösök abban, hogy az idők jele megakasztotta a fejlődési folyamatot. Ennél a kérdésnél felszólalt az egyesület képviselőjében megjelent egyik könyvkiadóvállalat igazgatója is, rámutatván arra, hogy »a magyar irodalom a részletüzlet fejlesztése útján gazdagodott azokkal az epokális, enciklopédikus művekkel, amelyek irodalmunkat egyenrangúvá tették a művelt nagy kulturnemzetek irodalmi produkciójával«. Kőlaký Béni megítélése szerint a felszólaló nagy igazságot mondhatott, mivelhogy nemigen indult vita az elhangzottak fölött. Szinte csend támadt. Talán ekként adtak kifejezést helyeslésüknek.

Feltűnő volt, hogy az alakuló közgyűlésen igen kevesen jelentek meg s éppen azok maradtak távol, akik a leggyakrabban foglalkoztak a vidékiek sérelmeivel. Kőlaký Béni őszintén fájalta, hogy Erős Nándor sem volt látható, pedig az ő számára egy kis meglepetést tartogatott. Szerette volna az egybegyűlteket tiszteletére rendezett banketten felköszönteni, mint a librisek harcias nesztorát s erre az alkalomra már előre elkészülvén, szerkesztett egy jellemző, nem éppen remekbe foglalt strófát, hogy a vihar után derűtséget keltsen. Erős Nándor elmaradásával azonban a szónoklat is elmaradt és a strófa sem lett köztudomásúvá.

A közgyűlés utáni napokon Kőmives Kelemen kissé lehangoltnak látszott. Valószínű, hogy a vidéki librisek közömbössége bántotta és az a sajnálatos tény, hogy a közgyűlés a részvételtség jegyében folyt le. Őszbe vegyült haját és szakállát meg-megsimogatta, csiptetőjét hol fel-, hol letette és értelmetlen szavakat motyogva a kezével legyintett. Kőlaký Béni is levonta a tanulságot. Értelmeivel arra a konklúzióra jutott, hogy minden kezdeményezésért csak az első pillanatban lelkesednek. Az idő múlásával a lelkesedés alább száll és amikor az akció már arra érett, hogy számottevő tényezővé váljék, a nemtörődömség uralja a kedélyeket. A hathatós közreműködés és a célravezető munkában való részvétel már nem sarkalja az embereket, különösen ha áldozatokat is hozni kell, mire az a néhány, akik addig szívesen kitartottak a cél megvalósítása érdekében, kedve-szegetten szintén félreállnak. S így minden kezdeményezésnek a vége: sok hühö semmiért.

Kőmives Kelemen a libris-mesterség mellett a közügyek is foglalkoztatták. Tagja volt a törvényhatósági bizottságnak, a Kamaránál is funkciót töltött be, úgy hogy napközben alig tartózkodott a könyvesboltban. Az esti órákban azonban rendszerint ott volt. Akkor vonultak be a törzslátogatók is és élénk társalgás kezdődött. Jellegzetes alakja volt a társaságnak a kamarai titkár, akinek Krisztushaja impozáns külsőt adott. Előszeretettel beszélt hexameterben és ha derűs hangulat vette körül, rimverssel köszöntötte a társaság érkező tagjait.

Ebbe a miliőbe nagyszerűen illeszkedett Eduard Schild, a német szortimenter. Nagy filozófus és politikus volt. Valóságos fiókparlament képét mutatta a könyvesbolt, ha felvetődött egy-egy politikai kérdés. Izgalmas jelenetek játszódtak le, amelyek középpontjában Eduard Schild állott. Makacs, keményfejű német volt, aki nem ismert ellenvetést és álláspontját addig védelmezte, amíg meggyőző érvei elől meg nem hátráltak. Szóáradatával mindig fölénybe jutott. A viták hevében Schopenhauert és Nietzschet úgy idézte, mint a pap az evangéliumot. Leggyakrabban azzal érvelt: »Die Menschheit ist ein Unkraut über den sich einige empor-schwingen«. Ez a Nietzsche-idézet, ha nem is minden esetben, de hatott.

Eduard Schild különben általános rokonszenvenek örvendett. Jóval hatvanon felül volt, de még mindig fürgén mozgott. Erről Kőlaký Béni már belépésének első napjaiban meggyőződött. Egyik este, zárás idejében, télikabátját Kőlaký Béni kezében nyomván elkiáltotta magát:

– Angreifen.

Már vagy öt perce tartotta a télikabátot, hogy ráadja, amikor észrevette, hogy Eduard Schild három méternyire tőle néhányszor körbe forog, majd kezét előrenyújtva nagy lendülettel nekiszalad a kabátnak. Még mutatványnak is beillett volna, oly ügyesen végezte ezt a műveletet. Kőlaký Bénit azonban készületlenül érte s így még másnap is érezte az orrára kapott ütés fájalmát. A művelet a téli napokon állandóan megismétlődött, de akkor Kőlaký Bényi már óvatosabb volt és igyekezett elkerülni a hasonló balesetet.

Sűrűn keresték fel a könyvesboltot a környékbeli notabilitások a könyvujdonságok megtekintése céljából. Köztük volt egy nagybirtokos, aki rendszerint négyfogatun robogott a városba. Amikor a könyvesbolt előtt megállott, Eduard Schildnek első dolga volt, hogy szemügyre vegye a lovakat. Nagy szakértelemmel tartotta meg a szemlét és véleményét a következőkben foglalta össze:

– Eine ganz gute Rasse, aber die Beine – Gotteshimmel! – die sind schwach. Zum rennen total unfähig.

Kőlaký Bényi eleinte ügyet sem vetett véleményére, amikor azonban a további lószemlék során is mindig ugyanazt a véleményét nyilvánította, mégis csak kíváncsi lett és megkérdezte, hogy tulajdonképpen milyen támpont alapján teszi meg észrevételeit.

Eduard Schild rögtön válaszolt:

– Nach der Stellung der Beine, mein Lieber.

A végén aztán kiderült, hogy valamilyen Pferdekunde-ból merítette ebbéli ismereteit, amelyet fiatalabb korában lapozgatott, nem annyira a szöveg, mint a remek illusztrációk kedvéért. A lószemléletből kifolyólag egy kis emléket is viselt. Lábvizsgálat közben egy nyugtalankodó állat ki talált rugni, de a rugás szerencsére csak gyengén érte, úgy hogy komolyabb baj nem származott belőle.

Időszakonként ellátogatott a könyvesboltba a felvidéki dzsentrí világ egy igen tipikus alakja. Mindig a legujabb divat szerint öltözött, különleges szabású gallért és monoklit viselt, kopasz fejét néhány hosszúra növesztett hajszállal takarta, őszes bajuszát pedig feketére festette. Hanyag mozdulataiban a veleszületett elegancia összpontosult. Szokásához híven ezzel a kérdéssel állított be a könyvesboltba:

– Van, kérem, valami új aktalbum?

Kőlaký Bényi a közelmúlt napokban érkezett könyvujdonságokból elővett egy kötetet és elébe tette:

– Nem ugyan aktalbum, de hasonló. Ujdonság. Most jelent meg.

A látogató kezébe vette a könyvet és elolvasta a címét:

– Die Körperschönheit des Weibes. No ez igazán nagyszerű. Tudtam, hogy megint akad számomra valami. Elsőrangú delikatessz – tette hozzá nevetve és hunyorított.

Leült a fotőjbe és sokáig forgatta a könyvet. Különös kéjjel szemlélte a képeket és a legkülönbözőbb arcfintorítással adott kifejezést tetszésének. A csalhatatlan »lebemann« benyomását keltette.

Kőlaký Bényi egész idő alatt szemmel tartotta és szörnyen megbotráncozott, hogy ennyire leplezetlenül átengedte magát az öreg világfi kéjes érzéseinek.

– Vén kujon – jegyezte meg magában és tovább végezte teendőit.

Idővártatva a látogató felemelkedett a fotőjből és letette a könyvet a pulpitusra.

– A könyvet megtartom – szólt Kőlaký Bényihez. – Persze, folyószámom terhére.

Kőlaký Béni becsomagolta a könyvet és átnyújtotta:

– Rendben van, kérem. A folyószámlát megterheljük.

És a látogató ugyanolyan hanyag mozdulattal, ahogy jött, indult az ajtó felé és még ennyit mondott:

– A legközelebbi aktujdonságra is igényt tartok. Isten önökkel. – És eltávozott a csomaggal a hóna alatt, amelyre talán jobban vigyázott, mint a szeme fényére.

*

Hideg, zimankós idő volt. A Kárpátok felől süvített a szél és sűrű pelyhekben esett a hó. Az uccán csak néha tüntek fel járókelők. A könyvesboltot azon a napon nem igen ostromolták a vásárlók. Az esti látogatók is elmaradtak, csupán a kamarai titkár nézett be, közvetlen zárás előtt hivatalából hazamenet, hogy valami könnyű lektürt vigyen magával a hosszú est unalmának az elűzésére.

Ez a nap alkalmasnak látszott a H. V. elszámolás előkészítésére. Kőlaký Béni a könyvek átcsoportosításánál tanítómestere módszerét követte és a könyvek lajstromba foglalásánál is szigorúan szem előtt tartotta a *blindelés* üdvös voltát.

A külföldi szortiment átcsoportosításánál a polc azon fiókjára is sor került, amelyben Eduard Schild a feketekávéval megtöltött félliteres üveget tartotta. János, a famulus a könyvek rakosgatása közben az üveget vigyázatlanságból feldöntötte és a feketekávé az utolsó cseppig kifolyt. Alighogy ez megtörtént, Eduard Schild, aki mitsem tudott az egésztől, odament a fiókhoz, hogy elővegye az üveget. Minthogy a szokott helyen nem találta, a kabátzsebeit tapogatta, – az üveg ugyanis lapos volt és néha zsebben is hordta – de ott sem találván, ijedten felkiáltott:

– Um Gottes willen, wo ist den mein Schwarzer?

– Net g'sehn – mondta rossz németiséggel János. Azután még magyarul hozzátette: – Megitták azt a sógorok, ebadta. – Ez alatt a megjegyzés alatt a németnyelvű könyveket értette.

– Was sagt er? – kérdezte Kőlaký Bénitől.

A hozzá intézett kérdésre nem válaszolt mindjárt. Nem tudta, hogy milyen magyarázatot adjon. Végül azt hazudta, hogy János úgy véli, hogy az üveget bizonyára nem a szokott helyre, hanem máshova tette. Ebben Eduard Schild kissé kételkedett, hiszen röviddel ezelőtt még hörpöntett belőle, de azért az íróállványa mögötti fiókokat mégis átkutatta. Persze hasztalanul. János pedig ezalatt kiosont a boltból és az üres üveget, amelyet kabátja zsebébe rejtett, megtöltötte vízzel és medvecukrot kevert bele, hogy a feketekávéhoz hasonló szint kapjon. Mikor János visszatért, Eduard Schild még mindig a feketekávé eltűnésén sopánkodott. Bármit mondott, a refrén mind igaz volt: »Wo kann mein Schwarzer sein?« A feketekávé volt ugyanis mindene. Abban lelte életerejét, munkakedvét, gondolatait és talán egész lelkületét a félliteres üvegben hordozta. Egy-egy hörpöntés után csodálatosan átváltozott. A meglelégedés tükröződött az arcán, a szeméből boldogság sugárzott és kedvelt filozófusait idézte naphosszat.

János a kedvező pillanatban a megtöltött üveget az íróállvány mellett lévő kisasztalra helyezett könyvek közé csusztatta. Kis idő múlva azután örvendezve mondta:

– Megvan az üveg, megvan a feketekávé!

Kőlaký Béni rögtön felismerte a helyzetet és tolmácsolta Eduard Schildnek a jó hirt. Amikor az üveget a kezébe vette szinte görcsös fogással emelte a szájához. Valami különös ízét érezhette, mert egymásután kétszer is hörpöntött és a fejét csóválta.

– Merkwürdig, ganz ohne Geschmack – morgott és gyanakvó tekintettel vizsgálta Kőlaký Bényi és János arcmozdulatát. Szólni azonban nem mert. Csak kényszeredetten nyelte időnként a cukrosvizet.

Eduard Schild nemcsak filozófiai, de esztétikai tanulmányokat is végzett. Esztétikai szempontból különösen a nőnemet bírálta. A könyvesbolt nőlátogatóiról mindig leadta hol előnyös, hol hátrányos véleményét. A különböző folyóiratok és divatlapok rakosgatása közben sokszor monologizált az eltávozott hölgy karcsúságáról vagy nyulánk természetéről és kifogásolta a boka vastagságát vagy vékonyságát. Egy alkalommal egy feltűnően szép hölgy látogatott el a könyvesboltba, hogy divatlapokat válasszon. Eduard Schild jól szemügyre vette, fel s alá járt a boltban és úgy fürkészte tetőtől talpig.

– Das ist eine taugliche Muttergestalt – jegyezte meg egészen halkán szinte önmagának.

A hölgy hogy, hogy nem, mégis megértette a rávonatkozó célzást és dühösen kifakadt:

– Das ist wirklich eine Frechheit. Schämen sie sich.

Azzal sarkon fordult és anélkül, hogy vásárolt volna, elhagyta a könyvesboltot.

Eduard Schild kővé meredten, sápadt arccal nézett a távozó hölgy után és rendkívül csodálkozott hirtelen kifakadásán. Tűnődve egy kicsit még állva maradt a bolt közepén, azután íróállványához ment, a kezével legyintett és azzal a megjegyzéssel: »Ah, dumme Gans«, lezárta az esetet, amely esztétikus-mivoltát alapjában megrendítette.

*

Az ősi kuruc városban Kőlaký Bényi érdeklődése a könyvkereskedelemmel kapcsolatos dolgok iránt mind terjengősebb intenzitással nyilvánult meg. Az a szeretet, amely pályájához fűzte és az a tudat, hogy a magasabb életcélok felé való törtetésre minden irányban fel kell készülni, az elvontabb ismeretkörre is ráterelte figyelmét. A szakirodalom gyéren művelt mezejére lépve, még ragyogóbbnak látta pályáját és multjában gyönyörködve úgy érezte, hogy annak feltárása, az elődök küzdelmes utja, viaskodása a feltűnedező akadályokkal a literatura terjedése érdekében, csak példaadással szolgálhat az új nemzedéknek.

Kőlaký Bényi a szakirodalom mezejének egyre szélesebb területét járta be s végül maga is beállott művelői sorába. Első szárnypróbálgatásaitól felbuzdulva idővel nagyobb aktivitásba kezdett. Kibontakozása teljében a különös véletlen összehozta a könyvkereskedelem elismert hisztórikusával, Eperjesi Áronnal. A találkozás végtelenül boldoggá tette. Örült, hogy megismerte a mestert, a fáradhatatlan kutatót, de lelkében fájdalmat és szánalmat érzett Eperjesi Áron iránt. Képzeteiben, írásaiból következtetve, mindig úgy látta maga előtt, mint aki sugárzik az élettől, akiben van energia nagy feladatok megoldására. Ahelyett megismert egy töpörödött embert, akinek már nem volt orgánuma s akinek látóképessége majdnem egyenlő volt a vaksággal. Vajjon mi öröhlhette fel ennek az embernek az idegzetét, mi tehette azzá, aminek látszott? Csak nem az a csodálatos tevékenység, amelyet az új libris-nemzedék okulására és serkentésére kifejtett? Nem, egészen más! Oly erő, amely már sok szellemi hőszt rántott magával a pusztulás mélyébe.

A mester már az első találkozás alkalmával szoros barátságot kötött Kőlaký Bényivel. Az élet alkonya az élet hajnalával. A nagy korkülönbség ellenére is egymásra találtak, mert egyazon cél vezette mindkettőjüket. A találkozás néhány nappal karácsony előtt történt. A szent estét Kőlaký Bényi már Eperjesi Áronéknál töltötte. Akkor látta először a mester könyvtárát. Vacsora alatt sok mindenről tárgyaltak, legtöbbet azonban a szakirodalomról. Eperjesi Áron elmondta, milyen nagy öröme volt mindig, ha olyan szakmunkát fedezett fel, amelynek a magyar könyvkereskedelem szempontjából hasznát vehette és minő elvek szerint rendszerezte szakirodalmi tanulmányait.

– Historia est magistra vitae. Ezt jegyezze meg, amice – mondta Eperjesi Áron, amikor vacsora után megmutatta könyvtárát.

– Tudom, hogy a történelem az élet mestere – felelte Kőlaký Bényi, – Már régebben ismerem ez a tételt.

A könyvespolcraól egymásután kerültek le az érdekesnél érdekesebb kötetek. Kőlaký Bényi szívszorogva lapozgatta őket és felsóhajtott:

– Mikor lesz nekem ilyen könyvtáram? Talán soha.

– Nemsokára – jegyezte meg Eperjesi Áron. – Átadom, akár ma, én már ugysem használom. – És elszomorodott.

Kőlaký Bényinek hirtelen felragyogott a szeme, de a következő percben komor lett és a lemondás fáó érzésével mondta:

– Sajnálom, de nem vehetem át. Nincs rá pénzem.

– Nem tesz semmit, fiam. Majd akkor fizet, ha lesz miből.

Kőlaký Bényi éjféltájban elkészönt és boldogan ment hazafelé. Sohasem hitte volna, hogy vágya ilyen váratlanul teljesül. És éppen karácsonykor, a szeretet ünnepén. Szép ajándék volt ez számára, amelyet nem cserélt volna el senkivel.

Ünnep után átvette a könyvtárt. És mialatt az éj csendjében új studiumokba merült, azalatt Eperjesi Áron a kocsmá füstjében elmélkedett egy letűnő élet eredményeiről. Miért kellett neki a mámorító alkoholban vigasztalást és enyhülést keresni? Milyen csalódások érhatték azt az embert, aki egy életen át alkotott, aki szellemi frissességével és akaraterejével kiemelkedett a névtelenek sorából? Avagy egy a sorsuk az alkotó szellemeknek? Nem tartozott ugyan a szellemóriások közé, de azon a téren, amelyen munkálkodott, kivételes helyet foglalt el. Amit alkotott, az érték volt ama keveseknek, akiknek szellemi termését szánta. És mégis: élete alkonyán épugy megölte a verlaine-i láz, mint azokat a nagy szellemeket, akik meghasonlottak önmagukkal.

Kőlaký Bényi szakirodalmi működése révén a fővárosi librisekkel is érintkezésbe jutott. A szaklap szerkesztőjével élénk levelezést folytatott, aminek folyományaként végül is a fővárosba vonzódott. Az az érzése támadt, hogy a közvetlen kapcsolat nagy előnyére lehet és esetleg járatlan ösvényekre is vezetheti. De nemcsak ez az érzés, a fiatalos vágy is hajtotta, hogy megismerkedjen a nagy Ismeretlennel.

HATODIK FEJEZET,

melyben Kőlkay Béni szélesedő látókörrel gyarapítja tapasztalatait az irodalom és könyvkereskedelem metropolisában. A librisgárda néhány érdekes típusáról is szó lesz e fejezetben.

Az a szép tavaszi nap, amelyen Kőlkay Béni a fővárosba érkezett, szédítő gyorsasággal pergette le előtte a nagyváros csodálatos életét, amelyet minden érdekességével és mozgalmasságával, de különösen nyüzsgő emberáradatával elragadónak talált. Az az élet, amelybe itt belepottyant, már nem volt a vidék nyugodt, sajátos élete, hanem egy nagy gépezet, amelynek hajtóereje szakadatlanul működik.

A fővárosi könyvesboltokban divatozó szokásokat aránylag elég hamar megismerte. A könyvkereskedelem modern irányban való kifejlődését is szemmel kísérhette, miután már benne élt és csak éberség kellett hozzá, hogy mindent észrevegyen és semmi se kerülje el a figyelmét. Sokszor megtörtént, hogy kívülálló tényezők is beleavatkoztak a könyvkereskedelem ügyeibe. Azzal a mozgalommal kapcsolatban, amely »Pártoljuk a hazai ipart!« jelszóval indult, a fővárosi sajtó azt a vádat emelte a könyvkereskedők ellen, hogy kirakataikban a német irodalom a klasszikusoktól kezdve a legutolsó »Roman«-ig első helyet foglal el, míg a magyar könyvet a németek után legfeljebb a francia, angol vagy olasz könyvekkel helyezik egy sorba.

Kőlkay Bénit a sajtó vádaskodása arra indította, hogy kirakatszemlét tartson. Végigment a Köruton, minden könyvesbolt kirakata előtt megállott, de sehol sem tapasztalta, hogy a magyar könyvet szembeötlően mellőznék. Az egyik kirakatnál gondolatokba merülve hosszan időzött. Álmodozásából egyszerre csak egy ismerős hang riasztotta fel. Körülnézett és alig tudott meglepetésétől magához térni, amikor a kis vidéki város hetilapjának szerkesztője, Márton Géza állott vele szemben.

– Ha nem csalódom: Kőlkayhoz van szerencsém!

– Az vagyok. Végtelenül örülök a véletlen találkozásnak – felelte Kőlkay Béni.

– Nekem is öröm, hogy annyi esztendő után újból láthatom – mondta a szerkesztő és barátságosan megrázta Kőlkay Béni kezét. – Mit csinál a fővárosban?

– Jelenleg itt állok az irodalom szolgálatában.

– Nagyszerű! Amint látom, most is szeretettel viseltetik a könyvek iránt. Nagyon elmélyedve szemlélte a kirakatot.

– A könyvek iránti szeretetem, mondhatom, csak fokozódott. A kirakat szemlélése közben azonban nem a könyvek foglalkoztattak. Arra gondoltam, hogy miért nem központosították itt is a könyvesboltokat, mint például Lipcsében vagy Párizsban?

– Apropos! Volt már Párizsban? – vágott közbe a szerkesztő.

– Még nem.

– Nohát akkor elmondom, mit figyeltem meg, amikor ott jártam. Azt hiszem, érdekli, éppen a központosításról jutott eszembe. Párizsban ugyanis két helyen találtam könyvesboltokat. A bulváron és a Szajnaparton.

– A Szajnapartiakról már hallottam érdekes dolgokat – jegyezte meg Kőlkay Béni.

– Igen, azok az antikváriusok – folytatta a szerkesztő. – Szánalmas öregek és jellemző, hogy valamennyien viharverte rongyos kabátban árúsítják a keskeny szekrényekben őrzött disznóbőrbe kötött foliánsokat és a legujabb irodalmi termékeket.

– Akadnak ritkaságok, valódi értékek is? – kérdezte Kőlaký Béni.

– A szorgos kutató talál értékeket is, de néha hamisítványokra is akad.

– És milyenek a bulvár könyvesboltjai?

– Csodálatosak! Az árusítás azonban egészen sajátos módon folyik itt. A bolton kívül, a járda szélén felállított bódében és ami az idegennek különösen feltűnő: a népszerű erotikus divatírók dominálnak. Az újdonságokból naponta öt-hatszáz példányt is eladnak.

– Fantasztikus szám, a mi viszonyainkhoz képest – fűzte hozzá Kőlaký Béni.

– Arról is meggyőződtem, – mondta a szerkesztő – hogy a fiatalabb librisek a divatírókon kívül nem igen ismernek mást. A legjobb esetben öt-hat klasszikust s ha valaki Shakespeare-t keresi, előfordul, hogy azt a választ kapja, hogy német író műveit nem tartják.

Kőlaký Béni meglepődve nézett a szerkesztőre:

– Szinte hihetetlen!

Igy diskurálva elértek az Oktogon térre. Az Abbázia-kávéház előtt megálltak, kis ideig még beszélgettek, felidézvén a múlt kedves emlékeit, azután elváltak és igyekeztek hazafelé. Márton Géza szerkesztő-tanár is fővárosi lakos volt már, miután röviddel azelőtt áthelyezték.

Kőlaký Béni másnap folytatta szemleutját, mialatt elvetődött a Múzeum körútra, az antikváriusok negyedébe. Néhány lépés választotta el egyiket a másiktól.

– Ime, a központosítás kezdete – gondolta magában, miközben szemlélte a kirakatokat.

Megfigyelő szemmel vizsgálta, mert bizonyos könyvcímek után kutatott. A sajtó ugyanis a megindított hadjáratot a modern antikváriusokra külön is kiterjesztette. A magyar irodalom sirásójának nevezte őket a Faublas lovag kalandjai, Paul de Kock »Háromszoknyás leányok«, »Háromnadrágos ember« és hasonló című könyveinek s egyéb mámorító történetek terjesztése miatt, amelyek a támadó cikk szerint »pikáns« és »igen érdekes« felirással ékeskednek a kirakatokban.

Ilyen című könyveket azonban Kőlaký Béni a Múzeum körúton nem igen látott, de megtalálta másutt, egy erről ismert antikvárius kirakatában. Restelkedve adott igazat a cikkírónak. Akként okoskodott, hogy ha már kiadnak ilyenfajta könyveket, mégsem volna szabad azokat ennyi nyíltsággal és frivolitással a fiatalság figyelmébe ajánlani.

Annál nagyobb szolgálatot tettek a magyar irodalomnak a tudományos antikváriusok, akiket örömmel kerestek fel a könyvgyűjtők és tudósok, mert értékeket, ritkaságokat rejtegettek a polcokon.

Fortunatus Imre antikvárius-fejedeleme valósággal uralkodott dédelgetett unikumai fölött, amelyeket nagy szeretettel, de éppoly fáradsággal összehordott. Olyankor mindig duzzadt a keble, szíve az örömtől, ha valamelyik kincséről azt mondhatta, hogy »egyetlen példány« vagy »igen ritka«. Sok ritkaság cserélt gazdát az ő közvetítésével. Az egyik könyvgyűjtőtől megvásárolta, a másiktól eladta. Az is előfordult, hogy évek múltán, ismét visszakerültek a polcra az új szerzemények közé. Habent sua fata libelli!

A modern antikváriusok között Idegi József töltötte be az uralkodó szerepét. Kiváló szakértelemmel foglalkozott a könyvekkel, azzal a jelszóval: a pénz mindenekelőtt. A könyvekben látta a pénzt, a pénzben a könyveket. Materialista elveivel aranyat kovácsolt azokból a

könyvhalmazokból, amelyek kicsiny boltjában körülvették s amelyek mögött naphosszant üldögélt, hogy elkészítse a cédulakatalógust. Csodálatos nyelvsajátsággal beszélt. Ha a famulusnak kiadta a rendelkezést, egy szóval sok mindent kifejezett:

– Dies, maga most elmegy a Dieshez. Elhozza a diest, fizet érte dies koronát, de dies órára legyen idehaza, mert a diest azonnal el kell vinni a Diesnek.

A famulus szájtátva állva maradt. Az egészből nem értett semmit. Fogalma sem volt arról, hogy hova menjen s tulajdonképpen mit is kell elintéznie. Idegi Józsefnek nem akart szólni, attól félt, hogy ugyanazt fogja elmondani s talán ráadásul össze is szidja, hogy ennyire értelmetlen. A szortimenterhez fordult tehát, aki azután utbaigazította.

Kőlaky Béni a kiközösített parazitákkal is megismerkedett a fővárosban, akik a mételyező ponyvairodalmi termékek terjesztésével kétségkívül ártalmára voltak a könyvkereskedelem hírnevének. A füzetes ponyvaregények kiadói furfangos módon szerezték meg az előfizetőket. A látszatra értékes ajándékok kecsegtetésével nemcsak az alsó néposztályra, de a középosztálybeliekre is sikerült vonzó hatást gyakorolniok.

Az előfizetők zöme nem is annyira az érdekesítő regény folytatását, mint az ajándékot várta. Az egyik paraszt-előfizető már igen türelmetlen lehetett, mert egy napon kocsival jött a fővárosba, és azzal állított be a kiadó boltjába:

– Eljöttem kocsin, hogy az engem illető prémiumokat elszállítsam.

– Kocsin? – kérdezte meglepődve a tulajdonos. – Hogy érti ezt?

– Mert másképp nem tudom elvinni, – mondta az előfizető – amit ígérték. Ezzel elővett zsebéből egy prospektust. – Hiszen itt áll, hogy a regény minden előfizetője tetszés szerint kaphat: két színnyomású képet, egy kávészervizet, egy zenélő széket, egy zsebórát, egy szőnyeget, három abroszt, egy öltönyre való szövetet, egy tájékepipát – én ezt mind el akarom vinni.

Ez volt a mentalitása a legtöbb előfizetőnek. Ezért érte csalódás valamennyit. Az ajándékok közül valójában mindenki csak egyet választhatott, de csak akkor, ha a regény száz vagy százhusz füzetét átvette.

*

Kőlaky Béni principálisa, Szerencse Samu mellett is sok értékes tapasztalattal gazdagodott.

Könyvesboltjának valamikor kulturtörténeti jelentősége volt. Ott találkoztak az irodalom nagyjai és jelesei, ott kaszinóztak délelőtt és estefelé, amikor a Duna-parton sétálgatva betértek egy kis pihenőre s ott beszéltek meg a fontosabb irodalmi és napi eseményeket. A vörös bársonyszékeken ültek sorjában. Elsőnek mindig Deák Ferenc ült be; nem jött messziről, csak a szomszéd »Angol királynő«-ből, ahol évtizedekig lakott. Szalay László, a nagy hisztórikus és legjobb barátja, Eötvös József is megfordult a boltban s hosszú vitákba bonyolódtak Csengery Antallal, aki szintén ellátogatott az irodalmi centrumba.

A könyvesbolt vidéki látogatói sokszor nem ismerték fel a bársonyszékeken ülő és disputáló jeleket. Különösen akkor, hacsak egy-egy ült ott közülök magában, várva a többiekre s némán forgatva a könyvujdonságok lapjait. Deák Ferenc, a nyájas öreg ur arca sokszor megvesztegette a vidéki látogatókat. Akárhányszor tőle kértek tanácsot a megvásárlandó könyvre és egyéb dolgokra nézve. Köztudomású volt, hogy Deák Ferenc a leguniverzálisabb utmutató és a legjobb szakácskönyvet épúgy tudta ajánlani, mint a legkitünőbb prémes mentét. A könyvesbolt vidéki látogatóinak szívesen szolgált felvilágosítással, akik szivességét bőséggel használták ki, kérdezvén mindent, amit csak lehetett, nem ritkán azt is, hogy vajjon hol lehetne a legjobban meglátni – Deák Ferencet?

Az emigránsok hazatérével különösen megélénkült a könyvesbolt. Egy szép napon nagy esemény volt. A vörös bársonyfotőjökben ülő kapacitások kezében sorra járt egy moralisztikus mű, Alzoy-nak »Katholische Moral-Theologie« című műve. Némán, szó nélkül adogatták egymásnak. Mindegyik vitt belőle egy-egy példányt s némelyik egy engedetlen könnycseppet törült ki szeméből, amikor lopva olvasgatta. Ki hitte volna, hogy a katolikus morál ilyen mély hatást gyakoroljon az öreg urak szívére... Amint hazaértek, gondosan a fiókjukba zárták az Alzoy-féle morálkönyvet. Egyéb volt annak a külszine alatt. Egy szent könyv, amelyről Tompa Mihály ezt írta:

*Midőn ezt a könyvet kitárod:
Hivd egybe nőd, fiad, leányod,
S mind, aki lelkeddel rokon...
Emelt hangon olvasva nékik,
Mig általértik, általérzik,
Mi irva áll a lapokon...*

Azok a lapok ugyanis Horváth Mihálynak »A függetlenségi harc történeté«-t rejtegették.

*

Erre a könyvesboltra nemcsak Szerencse Samu, a boldog tulajdonos, de Kőlaký Béni is büszke volt. Örömmel teljesítette kötelességét a történelmi színhelyen és kitüntetésnek vette, hogy a nagynevű alapító árnyékában munkálkodhatott. Szerencse Samu módfelett tisztelte a könyvesbolt tradícióit, nagyon vigyázva arra, hogy azokon csorba ne essék. A levelezésnél is érvényesítette a tradicionális elveket. A hajdani illusztris társaság tagjai és az alapító által használt szavakat teljes mértékkel respektálta és valamilyen formában mindig alkalmazta is azokat, hogy a tekintély fenntartassék.

Kőlaký Béni eleinte gyakran részesült megrovásban, amiért a »nyegle« szó elhagyásával tradíció-sértést követett el.

– A jövőben ne írja, hogy a *mai*, hanem a *nyegle* viszonyok – mondta Szerencse Samu. – Most pedig javítsa ki, mert így helyesebb.

Principálisa parancsára keresztül vitte a korrekciót, de sehogy sem tudta megérteni, hogy miért ragaszkodik ennyire állhatatosan ehhez a szóhoz. Később azután rájött a dolog nyitjára. Deák Ferenc használta különös előszeretettel, akitől átvette az alapító, majd Szerencse Samu, aki konzervatív létére minden újítástól irtózott.

A tradíció-tisztelet mentette meg a vörös bársonyfotőt is, amelyben egykor Deák Ferenc ült. Kora délután, mialatt Szerencse Samu törzskávéházában a feketekávé szűrte, Kőlaký Béni sziesztált most benne és forgatta a könyvujdonságok lapjait. Néhanapján bóbiskolt is a kényelmes bársonyfotőjben, álmodozva a dicső multról és csak az ajtónyitásra riadt fel vagy amikor Szerencse Samu a szokott időnél valamivel korábban betoppant.

Szerencse Samu a kávéházban nemcsak a feketekávé szűrte, hanem a harminckétlevelű bibliát is forgatta, nevéhez méltón nagy szerencsével. Ezzel a mellékfoglalkozással olyan hírnévre tett szert, hogy baráti körben egymást figyelmeztették:

*Én csak azt tanácsolom neked
Ne játsz Samuval huszonegyet.*

Kedvenc játéka azonban nem a huszonegy volt, hanem a kalábriász és abban a »makk« szín.

Szerencse Samu nemcsak a harminckétlevelű biblia forgatásában volt szerencsés, de a kínáló vállalkozásokban is, amelyekben úgy válogatott, mint a jóllakott ember az ingyencfalatok

között. A válogatás a renomé és presztizs jegyében indult, de csak látszólag: a végén kivétel nélkül felszippanzott mindent.

Nyár derekán, amikor a fiatalok meghitt kettősben a budai Dunaparton és a városligeti terebélyes fák alatti padokon szerelemről sugdosva élvezték a gyönyörű estét, Kőlaky Béni és pályatársa, Szegedi János a könyvesboltban görnyedtek a tudományt rejtő könyvek felett.

A különórák díja egy jó vacsora volt a Pilseni Sörcsarnokban. Szerencse Samu szokásához híven a sertéskarajt káposztával részesítette előnyben, míg Szegedi János a változatosságnak hódolva kétféle sültet hozatott, megtetézve egy »kis« tésztával. Kőlaky Béni a kis adagokban állapodott meg, nehogy tulságosan terhelje a büdzsét.

A számlát Szerencse Samunak prezentálta főpincér:

– Tizenkettő és husz, kérem.

Szerencse Samu felszisszent és reszketve tette hozzá a többletet az előre kikészített tizeshez, amelyből nyilván még visszavárt valamit.

Az est folyamán Szerencse Samu néhányszor összehuzta a szemöldökét és a fejét csóválva motyogta:

– Tizenkettő-husz, tizenkettő-husz...

Ugy látszik, ez volt a sirám a »nagy« összeg felett, amelytől oly fájdalmasan vált meg.

A különórázás rendszerint éjfélig tartott. Egy napon azonban kivételesen tizenegy óra előtt öt perccel hagyták abba a munkát, miután Szerencse Samunak megesett a szive szegény Kőlaky Béni, akit annyira elnyomott az álom, hogy az orrával simogatta az előtte fekvő lapokat és hirtelen áttért a kínai írásmódra.

Franz Pip, a német szortimenter kikapcsolódott a különmunkából. A reszortjába tartozó teendőket anélkül is elvégezte. Figyelmes és előzékeny embernek tartotta mindenki, aki érintkezett vele, csak egy nagy hibája volt: igen szerette a kutyáját. Szép hatalmas, igazi bernáthegyi fajkutya volt, amelytől egy pillanatra sem tudott megválni. Reggel magával hozta a könyvesboltba, ahol egész nap az íróállvány alatt gubbaszkodott, gazdája lábánál. Ha valaki az íróállvány felé közeledett, rögtön morgott. Szerencse Samu a kutya miatt állandóan idegeskedett s többször adott kifejezést nem-tetszésének, de ahhoz már nem volt bátorsága, hogy erélyes fellépéssel tiltakozzék az ellen, hogy a kutyát behozza.

– Szörnyű evvel a kutyával – dünnyögött egy nap százszor is, Franz Pip azonban rá sem hederített.

Egyszer azután mégis csak megelégte és véget vetett a kutya-históriának. A dolog úgy történt, hogy azon a polcon, amely Franz Pip háta mögött állott, valamit keresett s közben véletlenül ráhágott a kutya lábára. A szelid állat hirtelen felugrott, fájdalmas vonításba kezdett és elkapta a nadrágszárát. Szerencse Samu ijedten íróasztalához menekült és dühösen rá-rivallt:

– Átkozott dög, az ördög vinne el!

Ahogy lecsillapodott, Kőlaky Bénihez fordult:

– Mondja csak, lehet ezt tovább tűrni? Ugy-e nem?

– Persze, hogy nem – felelte Kőlaky Béni, aki szintén ellenszenvvel viseltetett a kutya iránt. – Csodálkozom, hogy eddig is tűrte.

– A kutyát holnap már nem akarom itt látni – fakadt ki Szerencse Samu. – Közlje vele, hogy ezt mondtam. Tegye akárhova, de ide ne hozza. Mégis csak hallatlan kutyával bejárni a könyvesboltba! Kinevet a világ.

Kőlaký Béni a kényes megbízásnak eleget tett. Franz Pippel közölte principálisa kívánságát, aminek az lett a következménye, hogy Franz Pip felmondta állását. Inkább visszatért hazájába, de a kutyát nem hagyta el.

Szerencse Samu a főnökegyesületben is tevékenykedett. A főtitkári tisztséget viselte. Néhanapján Kőlaký Béni is ellátogatott az egyesületbe, hogy principálisának segédkezzék az írásbeli munkálatok elvégzésében.

Az egyesületi életben lejátszódó események iránt nagy érdeklődést tanúsított. A tagok csoportokba verődve vitáztak az aktuális kérdésekről, beszélgettek komoly és kedélyes dolgokról, sőt olyasmi is felvetődött, ami Kőlaký Bényt szinte ámulatba ejtette. A fölötté érdekes purparlékból sok tanulságot merített.

Az egyik csoport vehemens tárgyalást folytatott a szakiskoláról, amelynek létrejöttében nagy része volt az alkalmazottak egyesületének. A csoport élén az alelnök állott. Ő vitte a szót. Időnként erősen kifakadt a főnöki kar indolenciája miatt és annak az aggodalmának adott kifejezést, hogy a szakiskola frekventánsok hiányában nem teljesítheti majd feladatát.

– Pedig Németországban igen eredményesen működik a Buchhändler-Akademie – jegyezte meg az egyik könyvkereskedő. – Arról példát vehetnénk.

Abban a pillanatban csatlakozott a csoporthoz egy köztisztviselőben álló antikvárius.

– Hány gyakornokod van? – kérdezte az alelnök.

– Kettő – mondta az antikvárius. – Mi célból érdekel?

– A napokban ugyanis kezdőknek a szakiskolai előadások, okvetlenül küldd el őket.

– Dehogyan küldöm.

– S miért nem?

– Hiszen, amit nekik tudni kell, ugyis megtanulják nálam.

– S mi az, amit tudniok kell?

– Olcsón venni, drágán eladni. Egy modern antikváriusnak ez a hivatása.

Az alelnök alig tudta türtőztetni haragját.

– Hallotta? – sugta baloldali szomszédjának. – Nos nem volt igazam?

– Tökéletesen – felelte a baloldali szomszéd. – Ha komolyan vennék a szakiskolát, nem fordulna elő olyan eset, mint minap egy belvárosi könyvesboltban.

– Mi történt? – kérdezte az alelnök.

– Egy könyvvásárló a fiatal szortimentertől »Dorian Gray arcképé«-t kérte. Kis ideig gondolkodva azt felelte a könyvvásárlónak: »Arcképeket, sajnos, nem tartunk«.

– És mit mondott erre a könyvvásárló? – érdeklődött az alelnök.

– Csak nyomatékosan megjegyezte, hogy neki nem arckép kell, hanem Oszkár Wilde ilyen című regénye.

Az alelnök kényszeredett mosollyal fűzte hozzá:

– Jellemző, nagyon jellemző.

A másik csoport a könyvészetéről beszélgetett. Ez a kérdés Kőlký Bényt különösképpen érdekelte, miután ő volt megbízva a havi és évi könyvészet összeállításával. Remegve figyelte a diskuráló csoportot, vajjon nem-e kritizálják könyvészeti munkásságát, amelyet mindig nagy odaadással végzett. Róla azonban nem esett szó. A nagy könyvészet új kötetének a megjelenésével kapcsolatban az egyesület áldozatkészségéről és törekvéséről nyilatkoztak elismerően.

– És mégis vannak könyvkereskedők, akik könnyel viseltetnek az egyesület törekvései iránt
– mondta az elnök, aki szintén résztvett a diskurzusban.

– Hogy-hogy? – kérdezték csodálkozóan a körülállók.

– Valamelyik nap találkoztam egyik szimpatikus pályatársunkkal, aki az egyesületbe nem igen szokott ellátogatni. Beszélgetés közben ösztönszerűen is megkérdeztem, hogy megvan-e már az új könyvészet. Mit gondolnak, mi volt erre a felelet?

– Szemrehányás, hogy még nem küldték el neki – mondta az egyik.

– Dehogy! Olyan kijelentést tett, amely igen szomorú jelenség. Szó szerint ezt mondta: »Nincs meg, nem is veszem meg. Minek fektessem a pénzemet olyan könyvbe, amely nekem nem hoz semmi hasznot«.

A körülállók hümmögtek, de véleményt nem nyilvánítottak. Az egyik azonban mégis megjegyezte:

– Különös, valóban különös.

– Bizony különös – ismételte az elnök. – Aki a könyvészetéről így nyilatkozik, nem vérbeli könyvkereskedő.

Közben olyan téma vetődött fel, amely élénk visszhangra talált és a többi csoportot is oda vonzotta.

– Olvasták, – vetette fel a kérdést az egyik könyvkereskedő – hogy a franciák megalakították a könyvek kikölcsönzése ellen küzdők ligáját?

– Valamit olvastam erről – mondta a másik. – A felhívás, amelyet kibocsátottak, mindenesetre érdekes; de hogy a liga működésének lesz-e eredménye: kissé kétséges.

– Mi a felhívás lényege? – kérdezte valaki a csoportból.

– A felhívás mindenekelőtt leszögezi, hogy a könyvkölcsönző ember egyik legkellemetlenebb embertípusa a civilizációnak. Tolakodó, erőszakos, kicsinyes, azonfelül lelkiismeretlen és tele van bűnös hajlandósággal, amely csak árnyalatokban különbözik, az eltulajdonítási hajlandóságtól.

– Ugy látszik tapasztalatok alapján állapította meg a felhívás szerzője – hangzott el egy közbeszólás.

– A mi tipikus könyvkölcsönzőinkről ennél érdekesebbet hallottam már – szólt az elnök. – Nálunk szenvedéllyel gyűjtik a kikölcsönzött könyveket. Némelyiknek több száz kötetre rugó könyvtára van, köztük értékes ritkaságok, amelyeket mindig úgy feledett magánál.

– És nem is leplezi a dolgot, – folytatta egy harmadik. – Nem is dugdossa a könyveit, hanem kérkedik azzal, hogy melyik kinek a könyvtárából való.

– Hozzá, persze, hiába fordulnak a könyvkölcsönzők – vette át újból a szót az elnök. – Ez némi erkölcsi érzékre vall, mert arra kényszeríti az embereket, hogy mégis csak vásároljanak könyvet.

– Mi a francia liga programja a megoldásra nézve? – kérdezték többen. – Miként óhajtják a könyvkölcsönzést megakadályozni?

– Szabályzatukat kissé jámbornak találom – mondta az egyik, aki a kérdést felvetette. – Mindenkinek, aki a ligába belép, becsületszávára meg kell fogadnia, hogy kölcsön senki fiának nem ad könyvet. A fogadalom szövegét meg a könyv tulajdonosának nevét a liga rányomatja egy lapra, amelyet a kölcsönkérőnek udvarias mosollyal a szeme elé tarthat.

– Tényleg jámbor – jegyezte meg a harmadik. – Nálunk holmi lapra el sem prüsszentenék magukat a könyvkölcsönzők. Drasztikusabb eszköz kell. Össze kell veszni, örök haragba kell esni velük. Aki pedig gyenge ahhoz, hogy ellenségeket gyűjtsön maga köré, annak számára csak egy menekülés van: maga is felcsap könyvkölcsönzőnek.

– Nagyszerű ötlet – kiabáltak többen.

– Ezt propagálni fogjuk – mondta az elnök nevetve – anélkül, hogy megalakítanánk a ligát.

Éjfél már elmúlt, amikor elhagyták az egyesület helyiségeit.

*

Március idusát ünnepelték. A szónokok a sajtószabadságot méltatták, a könyvkereskedők pedig Arcübasev Szanin-ját rejtették el. Ennek a könyvnek az ügyével sokat foglalkozott a sajtó és az irodalom jelesei is leszögezték álláspontjukat.

A könyvesboltban is szó esett a Szanin-lázzal. Az újságíró, aki mindennapos vendég volt, terelte rá a beszélgetést.

– Nem is értem, miért kobozták el ezt a könyvet – mondta Szerencse Samunak. – Azért, mert Oroszországban elkobozták, még nem ok arra, hogy nálunk is elkobozzák.

– Ugy látszik, az Oroszországban történt elkobzásnak köszönhetjük, hogy rövid időn belül több ezer példányban fogyott el.

– Kár, hogy éppen a Szanin-t érte ez a kitüntetés, hogy elkapkodták. Van elég sok szép és érdekes magyar könyvünk, amelyek megérdemlik, hogy a magyar társadalom és a magyar sajtó melegen foglalkozzék vele.

– Teljes mértékben igazat adok önnek – helyeselte Szerencse Samu.

– A Szanin-ügyről körülbelül az a véleményem, mint Mikszáth Kálmánnak – szólt az újságíró. – »Ha orosz volnék, röstelleném, hogy a Szanin-t éppen nálunk irták, de jobban röstellem, minthogy magyar vagyok, hogy éppen nálunk kobozták el.«

Szerencse Samu az íróasztaláról felemelte az »Az Est« legújabb számát és az újságírónak mutatta:

– Sipulusz is nyilatkozik. Szintén helyteleníti az elkobzást. Érdekes nyilatkozatában a következő részlet: »A mi olvasóközönségünket nem a Szanin-tól kell védeni, nálunk azt egyes részeiben unalmasnak is találják. A Szanin-t elkobozzák, a zugkönyv-kereskedők pornográf könyvei pedig szabadon pusztítják a lelkeket.«

– Mint irodalmi alkotást általánosságban támogatják a Szanin-t, az tény. Ha azonban nem jelenik meg magyar nyelven, nem sokat veszítettünk volna.

A Szanin-láz csak addig tartott, amíg a sajtó az ügyel foglalkozott. Amikor a bíróság az eljárást megszüntette és a könyv a könyvesboltok rejtékhelyeiről ismét a kirakatokba került, akkor a lázzal együtt csökkent az érdeklődés is.

A Szanin-ügy nagymértékben hozzájárult, hogy Kőlaký Bény újabb működési terrenum felé gravitált: a könyvkiadó-műhelybe. Abba a régióba, ahol a könyv megszületik és elindul diadalmas vagy végzetes útjára.

HETEDIK FEJEZET,

*melyben Kőlaký Béni megismerkedik a könyvkiadó-műhely titkaival,
azonkívül szó van a fejezetben a rófnai kéziratról, a könyvterjesztés
művészetéről és az előleg intézményes voltáról.*

Amikor Kőlaký Béni a »Lendület« könyvkiadóvállalat szolgálatába lépett, a magyar irodalom egyik reprezentánsának szavaira emlékezett: »Nagy és általános műveltségű embernek képzelem én az ideális kiadót, aki különbséget tud tenni az örök és a futó ízlés közt; akit nem tévesztenek meg divatos áramlatok, s tisztában van azzal, hogy a nép mindig nép marad, járhatnak rá rossz idők, de ezek a rossz idők elmúlnak, s az öröknép harc nélkül foglalja vissza a rövid időre elhódított várakat. A magyar kiadótól azonban az általános műveltség mellett egyebet is várunk: erős nemzeti érzést, a nemzeti irodalom öntudatos ápolását, nemes agitációt a magyar szellem oly termékei mellett, melyek a nemzeti műveltség, a nemzeti öntudat erősítésére alkalmasak.« Ilyennek képzelte ő is a könyvkiadót s úgy találta, hogy ha a politikai világban a kiváló események egyes férfiak egyéniségéhez fűződnek, akkor az irodalmi irányzatok és eredmények terén a könyvkiadó tölti be azt a fontos szerepet.

Működését azzal kezdte, hogy a kiadásra elfogadott kéziratokat rendezte, mialatt érdekes megfigyeléseket tett. A kéziratok némelyike szigorú pedantériára vallott, a legtöbb azonban hanyagul odavetett betűtömeg volt csupán. Az egyik kézirat különösképpen megragadta figyelmét. Karakterisztikus írásával annyira kivált a többi közül, hogy Kőlaký Béni önkéntelenül is belekezdett olvasásába. De az első szónál mindjárt megakadt. Akárhogy törte a fejét, nem volt képes megállapítani, milyen szó is lehet és mit akar kifejezni. Ugy volt a többivel is. Az író ugyanis csak az első és utolsó betűjét írta le a szavaknak, míg a közbensőket hullámvonallal pótolta.

Ez a különös kézirat Sándor Bernát, a nagynevű filozófus kézírata volt. Amikor leadta a nyomdának, nem mulasztotta el megkérdezni a művezetőtől, vajjon a szedők el tudják-e olvasni.

– Egyetlen szedő van a nyomdában, – mondta a művezető – aki Sándor Bernát írásán eligazodik. Valósággal hieroglif-tanulmányokat végzett, amíg eljutott odáig, hogy a pontokból és vonalakból megalkossa a helyes szavakat.

– Hiszen akkor a nyomdász egy személyben tudós is.

– Bizony vannak tudós nyomdászok. Már előfordult, hogy a szedő figyelmeztette az írókat egyes tévedésekre, annyira jártas némely dolgokban. A »Filológiai Közlöny« szedőjéről azt mondhatjuk, hogy kitűnő nyelvész s eme tudását annak köszönheti, hogy több mint egy évtizede szedi a folyóirat cikkeit.

– Eszerint a szedőterem majdnem universitás – lelkesedett Kőlaký Béni. – A különbség csak az, hogy az egyik helyen a professzorok az előadók, a másikon a néma kéziratok.

– És tegyük hozzá, – mondta a művezető – hogy a professzor hallgatói a figyelem révén gyarapítják ismereteiket, míg a szedők észrevétlenül, munkájuk közben.

Kőlaký Béni örömmel végezte a könyvek előállításával kapcsolatos munkálatokat és nem mulasztotta el megfigyelni a legjelentéktelenebbnek látszó mozzanatot sem, hogy mindenben orientálva legyen. Telve volt illúziókkal és gyermekies idealizmussal; azonban csakhamar szemben találta magát a realitás tényével. Nagyszomorúan meggyőződött, hogy az »ideális könyvkiadó«, akiről felolvasása keretében az őszhajú író elmondta a maga szép gondolatait,

tulajdonképpen csak ábrándkép. A könyvkiadóvállalat egész ténykedésében nem tapasztalt ideális törekvéseket, csak azt látta, hogy a legridegebb üzleti számításon alapszik minden.

Kőlaký Béni közös irodában dolgozott a lektorral. Történelmi nevezetességű íróasztalnál ült. A halhatatlan magyar költő, Petőfi Sándor és a magyar regényírás mestere, Jókai Mór tették nevezetessé. Petőfi Sándor a sajtószabadság első termékét, a »Talpra magyar«-t korrigálta, Jókai Mór pedig a könyvkiadóval kötött szerződését írta alá annál az íróasztalnál. Az a szerződés, amelyet a múlt század ötvenes éveiben a könyvkiadó elébe tett, nem volt sablonos. Kőlaký Béni egy alkalommal, a pusztá véletlen folytán, betekinthezett abba a szerződésbe és amit benne érdekesnek és sajtóságnak tartott, a honoráriumra vonatkozó pont volt, amely szerint Jókai Mór kiadásonként ezer betűért egy forint és hatvan krajcárt kapott. Az a tény, hogy a nagy regényíró betű szerint adta el műveit, napokig foglalkoztatta. Kíváncsisága nem hagyta nyugodni, elővett tehát egy kötetet és kiszámította, hogy mennyit is kaphatott azért. A honorárium egészen tekintélyes summára rugott, amiből azt a nyilvánvaló következtetést vont le, hogy Jókai Mór nemcsak zseniális író volt, de a finanszokban is megállta a helyét.

Borongós őszi napon illusztris látogató toppant az irodába. Egyenesen a lektor felé tartott.

– Szervusz, öregem.

– Szervusz, Bandi. Örülök hogy eljöttél. Mit csinálsz mindig?

– Egyelőre csodálkozom.

– Csodálkozol? Ugyan min?

– Azon, hogy ilyen hamar elfogyott a verseskötetem.

– Ne csodálkozz, kérlek. Az újszerű izgatja az embereket. Meg az is, hogy a sajtó felkarolta és úgy irt róla, hogy a letargiást sem hagyta közönyben.

Kőlaký Béni eddig nem igen figyelt a jövevényre, miután a látogatókat már megszokta, a diskurzusból azonban megtudta, hogy ezuttal nem közönséges halandó a látogató, hanem Székely Endre, a nagy költő, aki új szellemet, új és merész költészetet és csodás szavakat hozott a csiki havasok tájáról a fővárosba. Jól szemügyre vette tehát, hiszen először volt alkalma, hogy fesztelen mivoltában láthassa a nagy »irodalmi felforgató«-t, mint ahogy egyik-másik kritikusa elnevezte. Tényleg volt valami a vonásaiban, egész lényében, ami megkülönböztette az átlagembertől, de az összeecsapzott haj és az orgánus a Montmartre-ban fel-tünező bohém-hirességekre emlékeztetett.

– Mit szólsz ahhoz az irodalmi forrongáshoz, melyet felidéztünk? – kérdezte Székely Endre a lektortól.

– Kétségtelen, hogy a »Nyugat« íróinak mozgalma egyre erősebb hullámokat vert írók, szerkesztők és kiadók között.

– Szóval mozgalmunk célirányos volt.

– Ugy van. Feltétlen szükség volt erre a megmozdulásra a modern irodalom szempontjából.

– És merem állítani, – mondta Székely Endre – hogy természettudományos alapon se lehetséges, hogy jöhessen harminc-negyven évig erősebb irodalmi forrongás a mienkénél.

– Én is ezen a véleményen vagyok – jegyezte meg a lektor.

Székely Endre rágyújtott az ötödik cigarettára, szóltanul maga elé meredt és nézte a távolodó füstkarikákat, miközben talán egy újabb világrendítő verset komponált. Azután hirtelen felállt és elköszönt.

Rövid idő múlva újabb látogató érkezett. Egy kitűnő humorista, aki elmés ötleteivel és szellemes tréfáival szokta vasárnaponként megkacagtatni a közönséget. Arról beszélgetett a lektorral, nem-e kaphatna legközelebbi új kötetére egy kis előleget, mert szörnyű pénzzavarban van.

– Nehezen fog menni, de megkísérlem – mondta a lektor.

– Semmi kísérlet, nekem pozitívum kell, különben el vagyok veszve.

– Csak nyugodtan, kedves mester. Pénzről van szó, tehát csak a vezérigazgató dönthet. Mindjárt előterjesztem kérelmét, persze pártolólágg.

– Az Isten szerelmére, csak minél kevesebb pártfogással, de annál biztosabb eredménnyel.

Mialatt a lektor Ardo Arisztid vezérigazgatóval tárgyalt, azalatt a kitűnő humorista Kőlaký Bénivel folytatott egy kis eszmecsérét.

– Nem irigylem a mesterségét, fiatal barátom – kezdte a humorista.

– Miért? Csak nem sajnálatraméltó a könyvkiadó?

– A könyvkiadó nem. Az inkább irigylésre méltó, hiszen busás jövedelmet vág zsebre, különösen olyankor, ha kihasználhatja a szegény író szorult helyzetét. Ellenben sajnálom önt, ahogy látom aközött a halom kézirat és korrektúra között. Nem kóvályog a feje attól a sok írka-firkától?

– Nem mondhatnám. A hivatásomat egyébként nagyon szépnek tartom. Szeretettel és szívvél-lélekkel kezelem az íróasztalomon látható halmot, mert abból lesz a könyv, amely szórakoztat és az a könyv, amelyből az ifjuság meríti a tudást: a tankönyv.

– Aki így fogja fel hivatását, valóban tiszteletet érdemel.

– Köszönöm a bókot. Azonban vissza kell térnem arra a megjegyzésére, hogy a könyvkiadó kihasználja a megszorult írókat. Ez nem áll. Sohasem tudja előre, hogy a megvásárolt mű bevál-e üzletileg. Minden alkalommal rizikót vállal magára. Vannak esetek, amikor a vállalkozás a várakozáson felül is sikerrel jár, de vannak olyan esetek is, amikor a számítás csődöt mond.

– Tudom, hogy önnek kötelessége védelmi álláspontot elfoglalni. Én pedig tapasztalatból tudom, hogy nem úgy van. Az író mindig az egyedül álló fél a könyvkiadóval szemben. Tudok olyan esetet, amikor valamely tehetséges írón a könyvkiadó ezreket szerzett és az író maga, aki a közönség egyik öröme volt, koldusszegényen halt meg.

– Nem hiszem, hogy létezik olyan lelketlen könyvkiadó, – mondta Kőlaký Béni – hogy váratlan nagy siker esetén, ha tényleg potom áron vásárolta meg a művet, ne juttatna önként egy kis póthonoráriumot az írónak.

A humorista felkacagott és megjegyezte:

– Naiv ember, ilyet feltételez egy könyvkiadóról! Látszik, hogy még fiatal és nem ismeri a tőke kapzsiságát.

– Józan eszem diktálta ezt, egyáltalában nem tételeztem fel semmit.

– Nohát erre elmondok egy megtörtént esetet. Páký Albert halálát hosszú betegség előzte meg. Ágyához láncolva még térdein is irt, hogy meglegyen a betevő falatja, oly szegény volt. Nagy betegségében hirül hozták neki a barátai, hogy a kiadója is nagy beteg és sajnálattal emlegették, hogy vért köp. Amire Páký Albert bosszusan förmedt fel: »Ugyan mit siránkoztok, hiszen úgy sem a maga vérét köpi.« Látja, ez a történet jellemzi a legjobban a kapitalista vállalkozók könyörtelenségét.

Közben visszaérkezett a lektor és közölte humoristával, hogy interveniálására a vezérigazgató hozzájárult, hogy a legközelebbi új kötetre megkötheti vele a szerződést.

– A honorárium – mondta a lektor – egyszersmindenkorra hatszáz korona. Ezt az összeget azonnal ki is fizetjük.

– Ilyen szerződést nem írok alá – tört ki a humorista.

– Sajnálom, erre kaptam felhatalmazást, egyebet nem tehetek. S mi a kivetni való ebben az ajánlatban?

– Még kérdezi?! Az, hogy a hatszáz korona egyszersmindenkorra szól a kötetért. Tegyük fel, hogy esemény lesz belőle és sok ezer példányban kel el. Mi történik akkor?

– Ha igazat is adok önnek, nem tudok változtatni a dolgon. Tárgyaljon talán közvetlenül a vezérigazgatóval, hátha sikerül jobb feltételeket elérnie.

A humorista habozott, majd kijelentette:

– Nem tárgyalok senkivel, csináljuk meg a szerződést, aláírom. Tudom, hogy a lelkem üdvösségét adtam most el, de aláírom, mert hát kérdés: másutt kapok-e előre pénzt.

A szerződés elkészülvén, nagymérgesen alaknyaritotta a nevét, azután átvette az utalványt, amellyel jelentkezett a pénztárnál. Amikor a bankók a kezében voltak, az ingerültségnek a nyoma sem látszott rajta, sőt olyan meglepedettség sugárzott az arcáról, aminő csak boldog embereket tölt el.

Egy napon, az esti órákban, Kőlaky Béni elment a New York-kávéházba. Az egyik napilap szerkesztőjével volt találkozója, hogy átvegye tőle a kéziratot. A szerkesztő azonban a megbeszélte időre még nem volt ott. Minthogy meg kellett várnia, leült, éppen szemben az írók asztalával. Miközben forgatta a lapokat, egy beszélgetésre lett figyelmes, amely szinte megdöbbentette.

– Kérlek szépen, képzeld csak el, nem tudom az új regényemet elhelyezni – mondta valaki az írók asztalánál a szomszédjának. – Már néhány könyvkiadónál voltam és mindenhol udvarias szavakkal elutasítottak. Mintha összebeszéltek volna.

– Te ezen megütközöl? Én nem – replikázott a szomszéd és a legnagyobb nyugalommal keverte a feketekávéját.

– Semmi különös jelenséget, semmi összefüggést nem látsz ebben?

– Semmit. Szinte természetesnek tartom.

– Hogy-hogy?

– Ha éppen tudni akarod, azt is megmondom, hogy milyen indokolással adták vissza a kéziratodat.

Az elutasított író megrökönyödve nézett a szomszédjára:

– Csak nem! Már annyira ismered a lelkületüket?

– Keresztül-kasul ismerem.

– No, mit gondolsz, mivel utasítottak el?

– Azzal, hogy a magyar közönségnek nem kell a könyv.

– Szórol szóra ezt mondták, kérlek. Ugy látszik, már veled is megtörtént.

– Meg, sajnos. Persze, arról hallgatnak, hogy a közönségnek azért nem kell a könyv, mert éppen ők szoktatták le róla.

- Ez a kérdés fölötté érdekel. Mi az, amivel leszoktatták a közönséget a könyvről?
- Először is azzal, hogy mélységes megvetéssel viseltetnek minden iránt, ami irodalmi. Olyasmi kell nekik, ami a tömeg pszikhéjére hat, mert abban látják a nagy üzletet, a profitot.
- No, csak ne általánosíts. Kivételek mindig vannak.
- Vannak, az igaz. De nem nálunk, ahol a jó könyvkiadó csak az, aki az egyszeregyen kívül soha nem tudott és soha nem olvasott semmit.
- Legalább nem becsüli túl a kiadványait – tette hozzá az elutasított író és nevetett.

Kőlaky Béni módfelett bántotta ez a diskurzus. Alig tudta magát visszatartani, hogy mint illetéktelen harmadik bele ne avatkozzék. Ahogy így küzdött önmagával, megérkezett a szerkesztő. Ugyanahhoz az asztalhoz ült, melynél a diskurzus folyt. Kőlaky Béni nem jelentkezett nála mindjárt a kéziratért, még várt kis ideig, mert kíváncsi volt a további fejleményekre. A beszélgetés utolsó részét ugyanis mások is hallották, akik valamivel korábban jöttek, mint a szerkesztő és ugyancsak az írók törzsasztalánál foglaltak helyet. Azok közül egy temperamentumos bársonykabátos fiatalember vehemens gesztusokkal kelt a könyvkiadók védelmére.

– Ennyi rosszmájuságot még nem tapasztaltam, mint most az önök részéről. Azt kell hinnem, hogy teljesen tájékozatlanok az irodalomban, vagy nem akarnak tudomást venni a könyvkiadók áldozatkészségéről. Nem kockázat-e kijönni olyan sorozatokkal és több kötetre terjedő hatalmas ismeretterjesztő művekkel, mint amilyenek az utolsó husz esztendő könyvtermelésének legszebb és talán legértékesebb produktumai?

– Igaza van – szólt közbe a szerkesztő. – Azonban ne felejtse el, hogy azokat csak részletre, egyes ügynökök útján tudják eladni. Talán olyanoknak is, akik sohasem olvasnak. A biztos könyvvásárló közönség, amelynek nem kell ügynök, sajnos, alig tehető egy pár ezerre.

– De ha olcsóvá tennék a könyvet, nagyobb volna a kelendősége és az új tehetségek műveire is sor kerülne – mondta a bársonykabátos fiatalember.

– Nem az a baj, hogy drága a könyv – vélekedett a szerkesztő. – Inkább az ujságok tultengése és bő tartalma árt a könyvnek. Hiszen az ujságok egy év alatt az előfizetőnek elbeszélésekben és regényekben egész könyvtárt nyújtanak. Az olvasónak igazán nem marad semmi igénye az olvasásra.

– Ez az! Ez a helyes argumentum – ujjongott a bársonykabátos fiatalember, de helyeselt az elutasított írók is.

– Van még valami, ami eltávolít a könyvtől – folytatta a szerkesztő. – Rettentő sok az üres szórakozás. De lehetséges, hogy nincs messze az az időpont, amikor az emberek észre fogják venni, hogy a könyv minden egyéb szórakozásnál értékesebb és pénzt is hoz.

Kőlaky Béni most már átvette a szerkesztőtől a kéziratot és megnyugodva távozott. Amikor kiért az uccára és az őszi szellő megcsapta az arcát, szinte megkönnyebbült. Az imént hallottak annyira megsédítették, hogy jól esett neki a friss levegő és lassu léptekkel ment hazafelé. Az uton még egyszer átgondolta mindazt, ami az írók törzsasztalánál elhangzott és arra a meggyőződésre jutott, hogy nehéz mesterség könyvkiadónak lenni. Sohasem cselekedhet úgy, hogy ne érje támadás. Hármasszövetséggel áll szemben. Az írók, a közönség és a könyvkereskedők szövetségével, amelynek oly módon való kielégítése, hogy egyik fél se Zugolódjék, szinte elkerülhetetlen.

Másnap reggel Kőlaky Béni a szokott időben íróasztalánál elfoglalta helyét. Néhány perc múlva kereste a postás. Nagy, hosszú tekercset hozott, amely neki volt címezve. Amikor felbontotta a csomagot, látta, hogy kézirat van benne. Kéménydy Károly küldte. Már többször tárgyalt vele személyesen és kölcsönös szimpátiából a hivatalos formák mellőzésével intézték

az ügyeket. Kéméndy Károly nyugalmazott gimnáziumi tanár volt, geográfus, akinek tankönyvét körülbelül husz átdolgozásban használták az elemi, polgári és középfoku iskolákban. Valamelyik kötet új kiadásához érkezett meg a kézirat. Ha nem lett volna papíros, szőnyegnek nézte volna az ember. Kőlaký Béni lassan és óvatosan kezdte kigöngyölgetni, miközben egyik ámulatból a másikba esett. Ugyanis se hossza se vége nem volt. Csomagoló papírosra volt írva és a nagy árkusok lisztpeppel még külön összeragasztva, ami különös fényt vetett az író individuális életére.

Kőlaký Béni hóna alá kapta a kéziratot és egyenesen vitte a nyomdába. Amikor benyitott a szedőterembe, a művezető harsány nevetéssel fogadta:

- No ismét kabaré lesz a szedők legnagyobb örömére.
- Miért lenne kabaré? – csodálkozott Kőlaký Béni.
- Ezzel a kézirattal, amelyet szerencsém van ezuttal átvenni.
- Ez a kézirat nagyon messze áll a humortól és tréfától. Sokkal komolyabb. Geográfia. Kéméndy Károly geográfiája.
- Tudom. Mindjárt felismertem. Már elkészítettünk jó néhány kötetet. Nem is az a mulatságos, hogy geográfia, hanem az, hogy ilyen nagy árkusokra van írva és ráadásul néhány kiló liszttel alátámasztva.
- Igaz, hogy furcsa »kis« kézirat. Engem is mosolyra késztetett, amikor kicsomagoltam és megláttam.
- No látja! Hát hogyan mulatnának rajta azok az emberek, akiknek komoly könyvet kell belőle csinálni.

Irodájába visszatérve, Kőlaký Béni sokáig gondolkozott a kézirat sorsán. Diákkorára emlékezett, a földrajz órára, amikor még ő is lapozgatott a geográfiában és halvány sejtelve sem volt, hogy az a könyv, amelyből komoly tudományokat merít a diák, sokszor a legmulatságosabb körülmények között jön létre.

*

Őszutó jóleső meleg napsugarai játszadoztak Kőlaký Béni íróasztalán, amikor a könyvkiadó-vállalat készülő könyvujdonságainak prospektusát állította össze. A lektorral közösen igyekeztek valami újszerűt és ötleteset alkotni. Olyasmit, amivel hatást lehet elérni és alkalmas arra, hogy az olvasók érdeklődését felkeltse.

Serény munkájukban Magasdy Béla, a terjesztési osztály igazgatója zavarta meg őket. Valami ötlettel jött, amiről a lektorral szinte szenvedelmes disputát folytatott, miközben igen érdekes téma vetődött fel.

- Mit gondol, mi a könyv leghatásosabb reklámja? – kérdezte Magasdy Béla.

A lektor maga elé meredt, majd megszólalt:

- A tetszés, amely a közönség részéről megnyilvánul.
- Ez volna a leghatásosabb?
- No igen. Azért tartom annak, mert az olvasó természetrajzának egyik legáltalánosabb és legderekabb vonása, hogy a gyönyörűséget, amelyet a könyv olvasása neki szerzett, nem tartja meg a maga titkának, hanem elmondja, közli másokkal is.
- Persze, a nőolvasókat érti ezalatt elsősorban – mondta mosolyogva Magasdy Béla.
- Ugy van!

- Nagyon helyes. Én is azokra gondoltam – szólt közbe Kőlaký Béni.
- Azt hiszem, nagy tévedésben vannak – ellenkezett Magasdy Béla. – A nő eddig vajmi kevés vevőt szerzett a komoly regénynek. A tudományos műveknek meg épenséggel nem. A nők csak banális szerelmi történetet olvasnak, amely jól végződik. Ha a regény nem végződik a szerelmesek boldogságával, már nem népszerű.
- Hohó! Ha ezt állítja, akkor ön téved. Az csak volt valamikor. Az ilyenfajta regények ma már bakfis-olvasmánnyá süllyedtek. A mai nő a regényben már lélekanalizist, jellemzést és hangulatképeket keres.
- De mégis csak regényt olvas – örvendezett Magasdy Béla.
- Szó sincs róla! Tapasztalatból mondhatom, hogy nagyon kedveli az életrajzokat, híres emberek levélváltását, a memoárirodalmat, sőt a festőkről és szobrászokról szóló monográfiákat is.
- Ez némi kiegészítésre szorul – jegyezte meg Kőlaký Béni. – Szortimenter időből tudom, hogy a történelmet és természettudományt sem veti meg ma már a nő. És van még valami – folytatta kissé elpirulva: – A szexuális életről szóló könyvek, akár tudományos alapon, akár népszerűen tárgyalják ezt a kérdést.
- A konklúzió tehát az, hogy a könyvkiadónak a komolyabb könyvek kiadásától sem kell visszariadnia, hiszen számíthat a nők nagy táborára, no meg kis nyelvecskéjükre, amellyel mindent elfecsegnek, még azt is, hogy mit olvasnak és olvasmányuk milyen mértékben nyerte meg tetszésüket. Mert hát valamit titokban tartani – nehéz dolog.
- Minthogy pedig a nő természetéhez tartozik az is, hogy túl akar tenni a másikon, – mondta a lektor – egész bizonyos, hogy a legjobb könyvvásárló.
- Nagyon logikus levezetés – állapította meg Magasdy Béla és szinte rengett a padló, amikor negyvenhatos lábával (ilyen számú cipőt hordott) nagyokat lépve kiment az irodából.
- Amikor ismét egyedül maradtak, Kőlaký Béni halkán, szinte önmagának mondta:
- No megvan végre a jó ötlet. A prospektus bevezetésében a nő hiuságára fogunk hatni.

*

A csodás természet pompázó szépségében fogadta a fővárosba érkezett könyvkiadókat, akik azért jöttek a világ minden tájáról, hogy részt vegyenek a nemzetközi kongresszuson. Azok az emberek ültek össze tanácskozásra, akik a könyv ismerői, szerelmesei és terjesztői, akik nemcsak vagyont szereztek az ész, a tehetség, a zseni alkotásaival, de áldoztak is a kultúráért. A könyvkiadók szeretettel üzik mesterségüket, mert tudják, hogy munkájukkal a világ szebb és harmonikusabb, az emberiség tisztább és boldogabb lesz.

A tanácskozás befejezése után a kongresszus résztvevői hajóval kirándultak Visegrádra. Gyönyörű nyári nap volt. Ragyogó napsugárban siklott a dübörgő hajó a Duna zöldes vizén. Az ég kékjén csak imitt-amott tűnt fel egy kis fehér folt, amely hol mozdulatlan volt, hol úgy látszott, mintha gyors iramban száguldozna ismeretlen tájak felé. A vendégek csodás jókedvben élvezték a budai parton felvillanó hegycsoportokat és panorámát s amikor a hajó kikötött, szinte sajnálták, hogy már vége szakadt a kellemes hajóutnak, amely oly pompás és elragadó volt.

A hajóállomáshoz közeledő kerthelyiségben foglaltak helyet. A hideg sör hűsítő hatással volt a tikkasztó melegben. Attól felfrissülve élénk beszélgetésbe elegyedtek egymással a vendégek. Kőlaký Béni egy német könyvkiadóval került össze, aki a kérdések hosszú sorát intézte hozzá, mialatt egészen észrevétlenül igen érdekes dolgokra terelődött a beszélgetés.

– Nincs igaza, ha azt hiszi, hogy nem vagyok orientálva – mondta a német könyvkiadó. – A magyar irodalmi viszonyokat mindig érdeklődéssel figyeltem. Azért is jöttem el, hogy közelről is megismerjem mindazt, amiről eddig csak olvastam vagy hallottam.

– Hiszen akkor tudnia kell, hogy nálunk is vannak nagyszerű irodalmi alkotások.

– Természetesen. Sőt azt is tudom, hogy kevés önöknél az originális író.

– Ezt nem értem. Milyen alapon állít ilyet?

– Ebből a kérdésből azt látom, hogy megfigyelőképesége még nem fejlődött ki teljesen. A könyvkiadónak univerzális ismeretekkel kell rendelkeznie. Ha majd ön is annyira ismeri az olvasóközönség pszichológiáját, mint én, akkor fogja csak tudni, hogy a közönségnek elsősorban originalitás kell s csak másodsorban irodalom. Ez nagy hiba, azért nincs önöknél olyan sok könyvsiker, mint nálunk.

– Az tény, hogy itt a könyv még nem esemény.

– De miért nem esemény? Azt is megmondom. Mert nincsenek kritikusok s ez a könyvkiadásnak egyik igen nagy hátránya.

Ezzel a beszélgetés megszakadt, minthogy a társaság felkerekedett, hogy megtekintse a szépfekvésű nyaralóhely látványosságait és a Salamon-tornyáról gyönyörködjék a kanyargó Duna mentén elterülő természeti szépségekben.

Szivrehatóan szólt az esti harangszó, amikor a társaság hajóra szállt és visszaindult a fővárosba. A csodás nyári alkonyban Kőlkay Béni merengve nézte a hold fényétől bearanyozott víz tükrét, miközben analizálta a német könyvkiadó ajkáról elhangzott szavak jelentőségét és mély értelmét.

*

Ősz táján a napilapok kedvező kritikákban beszámoltak a kitűnő humorista új könyvéről. Morvai Józsa titkárnő felhívta erre a vezérigazgató figyelmét. Minden nap reggel ugyanis átnézte a lapokat és a könyvkiadóvállalatot közelebbről érintő vagy érdeklő közleményeket kék ceruzával megjelölte.

Amikor a vezérigazgató a kitűnő humorista nevét megpillantotta, rögtön tudta, hogy valami nincs rendjén. A humorista szerződésszegést követett el. Új kötetét, amelyet egy évvel ezelőtt eladott a könyvkiadóvállalatnak, nem szolgáltatta be, hanem más könyvkiadónál helyezte el. Az ügy rendezésére néhányszor felszólították, azonban eredménytelenül. A levelekre nem válaszolt, még kevésbé mentegetődzött.

Egyszer azután váratlanul, mintha semmi sem történt volna, ellátogatott a humorista a lektorhoz.

– Nemsokára hozom a kéziratot – mondta egész természetesen.

– A kéziratot?! – csodálkozott a lektor. – Hiszen a kötet más könyvkiadónál már megjelent. Azt hittem, azért jött, hogy visszafizesse a felvett összeget.

– Azt nem! Új könyvem pedig nem az a kötet, amelyet önöknek eladtam. Az már régebben le volt kötve. Sőt még egy kötet leszállítására van kötelezettségem s csak azután következnek önök.

– Akkor félrevezetett bennünket, engem pedig kellemetlen szituációba hozott a direktió előtt. Figyelmeztetem, ennek súlyos következményei lesznek.

– Bocsánat! Következményekről ne beszéljünk – tiltakozott a humorista és zsebébe nyulva elővette a szerződést. – Nézze meg! Egy szóval sincs megemlítve, hogy mikor tartozom a kéziratot átadni.

– Sulyos hiba, hogy nem állapítottuk meg az időpontot az átadásra nézve, de mégsem változtat a lényegen. A most megjelent kötet a mi tulajdonunk, az elvitázhatatlan.

– Csak lesz, kérem! A legközelebbi új kötet – hangsúlyozta és eltávozott.

Egy év múlva megint feltűnt a humorista egy új könyvvel, majd egy harmadikkal, de még mindig nem a »Lendület« könyvkiadóvállalat szignójával. Az »új« kötet kéziratát sohasem kapta meg és a kifizetett összeget sem tudta a humoristán behajtani. A megvásárolt könyvből tehát nem lett esemény, a könyvkiadóvállalat nem keresett rajta ezreket, ellenben ráfizetett százakat.

*

Előleget nemcsak az írók, néhanapján a könyvkiadó vállalat tisztviselői is felvettek. Ardo Arisztid vezérigazgató, akinek gazdasági téren nagy praxisa volt s rendkívüli módon értett a rezszi apasztásához, hiába figyelmeztette őket, vastag havana-szivarral a szájában, hogy jövedelmüket »gazdaságosan« osszák be, mégsem telt nekik a beruházásokra, különösen olyankor, amikor váratlan kiadások is felmerültek.

Az előlegkérést mindig nagy izgalmak és szorongások előzték meg. Morvai Józsa titkárnőt állandóan ostromolták azzal a stereotip kérdéssel: »Milyen hangulatban van a vezérigazgató ur? Mit gondol, előlegügyben lehet most bemenni?« A titkárnő megértő lélek volt és szívesen vállalkozott arra, hogy a kedvező pillanatról házitelefonon leadja a jelt.

Kölaky Béni sem vonhatta ki magát az előlegkérés alól. Nagyon gyakran került olyan helyzetbe, hogy csak előleggel segíthetett baján. Valahányszor azonban arra a megállapításra jutott, hogy nincs más megoldás, mint az, hogy előleget kérjen, mindig félelem fogta el. Hogy miért? maga sem tudta. A legtöbb esetben a titkárnő közvetítette ezirányú kéréseit. Egy alkalommal azonban nagy meglepetés érte. Épp olyankor, amikor legkevésbé számított rá. A titkárnő részvétteljesen visszaadta neki az utalványt, kék ceruzával vastagon áthúzva, azzal a lesújtó közléssel, hogy a vezérigazgató megtagadta az előleget.

– Milyen indokolással? – kérdezte Kölaky Béni

– Sok az előlege – mondta a titkárnő. – A vezérigazgatónak eszébe jutott, hogy nemrégén kiutalt és bekérte a könyvelőségtől az adatokat.

Kölaky Béni reményvesztetten ült a helyén és ujjával idegesen kalimpált az íróasztalon. Azon gondolkozott, hogy mitévő legyen, hogyan puhítsa meg a vezérigazgató szívét. Idővárta hirtelen elhatározással felugrott helyéről és egyenesen az igazgatósági iroda felé tartott. Pillanatnyi bátorságát azonban az előszobában elvesztvén megállott és elszomorodva visszafordult.

Harmadnap valamilyen ügyben hívatta a vezérigazgató. Mielőtt benyitott hozzá, megkérdezte a titkárnőtől, hogy milyen a kedélyállapota? Minthogy megnyugtató választ kapott, kért egy utalványt, kitöltötte és kabátja oldalzsebébe csuszta. Azután bement.

A vezérigazgató barátságosan fogadta. Az ügyre vonatkozóan adott felvilágosítással látszólag meg volt elégedve s ez kissé felbátorította Kölaky Bényt. Mielőtt elhagyta a szobát, alig hallhatóan szólt:

– Alázatos kérésem volna, ha lenne kegyes meghallgatni.

– Remélem, nem előlegről van szó – mondta a vezérigazgató s mosolygó arca hirtelen komoly kifejezést öltött.

– Sajnos, arról.

– Nem adhatok, semmi körülmények között nem adhatok.

– Még ez egyszer méltóztassék kivételt tenni.

– Igyekezzék jövedelmét gazdaságosan beosztani.

– Igyekezni fogok, kérem. Most azonban nem tudok magamon másképp segíteni. Vezérigazgató ur bizonyára megérti helyzetemet, talán mégis van rá mód.

– Megértem, csak az a baj, hogy már van előlege.

– Van, az igaz, de nem sok.

Csend támadt. A vezérigazgató kinézett az ablakon. Kisvártatva megkérdezte Kőlaký Bénitől:

– Mennyi előlege van és hogyan törleszti?

– Először is felvettem, kérem, a remunerációra, azután havi levonással, utána megint a remunerációra, most pedig szeretnék, kérem, ismét havi levonással.

– Hogy mondta?

– Először, kérem...

– Különben rendben van. Töltse ki az utalványt, aláírom.

– Már megvan, kérem – mondta Kőlaký Béni és kihuzta zsebéből az utalványt.

– Tessék?! – lepődött még a vezérigazgató s azután mosolyogva rátette a szignóját az elébe tartott utalványra.

Kőlaký Béni támoilyogva hagyta el a szobát. Amikor kábultságából felocsudott, jelentkezett a pénztárnál. Ödön bácsi, az öreg pénztáros elvette az utalványt, egy darabig nézte, azután fejcsóválva megjegyezte:

– Már megint előleg. Hová fog ez vezetni?

Kőlaký Béni nem sokat törődött a pénztáros megjegyzésével, neki csak a pénz volt a fontos. Később azonban igen gyakran eszébe jutott s arra is rájött, hogy a fejcsóválás sem volt minden jelentőség nélkül.

NYOLCADIK FEJEZET,

*melyben Kőlaký Béni belevegyül az élet forgatagába
és a nagy labirintusban épügy elvész, mint sok ezer más.*

Kőlaký Béni már közel egy évtizede állott a »Lendület« könyvkiadóvállalat szolgálatában, amikor magával sodorta az élet árja. Eddig csak hivatásának élt, csak azt tudta, hogy kötelességei vannak a könyvvel szemben, amelyért rajongott, amelyért mindent feláldozott, mert szerette és valami rendkívüli, felsőszéges tényezőt látott benne. A könyvért dolgozott, annak árnyékában küzdött az eléje tornyosuló akadályokkal, anélkül, hogy mélyebben foglalkozott volna a küzdelem hatóerejével. Nála a küzdelem inkább ösztönszerű volt, mint tudatos. Az élet árnyoldalait csak akkor ismerte fel a maga valóságában, amikor pályatársai mind sürűben kifakadtak anyagi helyzetük tarthatatlansága miatt. Akkor ébredt arra a tudatra, hogy az ő sorsa is csak proletár-sors és semmivel sem különbözik a többitől. Tudását és munkaerejét épügy áruba bocsátotta, mint akárki más, legfeljebb több önzetlenséggel és kevesebb kapzsisággal.

Azon az értekezleten, amelyen a könyvkiadóvállalat tisztviselői helyzetüket megvitatták, kivilágosodott előtte, hogy eddigi élete csak álomélet volt, messze a valódi élettől, amely kegyetlen és kiméretlen. A felismerés belesodorta a szakszervezeti életbe. Ottani ténykedése alatt lassanként rájött arra, hogy eredmény csak a szakszervezet védelme és támogatása mellett érhető el.

Abban az időben, amikor a »Lendület« könyvkiadóvállalatnál újból mozgalom indult, a könyvkereskedelem és a grafikai ipar tisztviselőinek zöme már a szakszervezetben tömörült. A hátvéd tudatában erejükre támaszkodva már nem követték az eddigi módszert, már nem járultak alá azatos instanciával az igazgatóság elé, hanem ultimátummal, amelyet az értekezlet megbízásából egy öttagu küldöttség adott át. Az igazgatóság az ultimátumot presszionális eszköznek minősítette és merev álláspontra helyezkedett. A tisztviselők körében az izgalom és elkeseredettség ezáltal csak fokozódott. Miután a visszavonulás egyenlő lett volna a meghunyászkodással, a harcot folytatni kellett. A bizalmiak a szakszervezet vezetőségével tanácskozára ültek össze, s mindent fontolóra véve a sztrájk mellett döntöttek.

Kőlaký Béni, aki mint főbizalmi vett részt a tanácskozáson, aznap éjjel nem aludt. Félelem töltötte el és egész testében remegve folyton csak az a szó motoszkált a fejében: sztrájk. A felelősség tudatában lelki furdalást érzett s aggódva gondolt pályatársaira, akikre a sztrájk könnyen végzetessé válhat. Fájlalta a multat, az idealizmus jegyében eltöltött szép esztendőket, amikor még ábrándokban élt és távol állott a materializmus rettenetes valóságától.

A sztrájk kimondását nem tulságos lelkesedéssel fogadták a tisztviselők. Sokáig ültek néma csendben és egymásra nézve várták a feleletet a gondolatban feltett kérdésre: »Helyesen cselekszünk-e?«

A csendet az egyik tisztviselő törte meg:

– Átgondolva a helyzetet, meg kell állapítanom, hogy a bizalmiak nem tehettek egyebet, minthogy a sztrájk mellett döntsének. A bizalmiakkal szemben feltétlen bizalommal viseltünk, tehát követjük őket.

A felszólaló szavaitól felbátorodva mindnyájan ismételték:

– Igen, követjük őket! Sztrájkba lépünk!

Másnap Kőlaký Béni már kora reggel járt fel s alá irodájában. Amint pályatársai beléptek az ajtón, megállította őket:

– Sorba állni! Kivonulunk.

Amikor együtt voltak, a bizalmiak bementek a vezérigazgatóhoz.

– Tisztelettel jelentjük, hogy kivonulunk – közölte Kőlaký Bényi holsápadtan.

A vezérigazgatót ez a váratlan bejelentés kissé meghökkentette, de csakhamar visszanyervén nyugalját, ennyit mondott:

– Kérem, tessék.

A bizalmiak visszaérkezése után a tisztviselők kivonultak. A sztrájkanyagát a szakszervezet helyiségében ütötték fel. A déli lapok már közölték a nagy eseményt: az első könyvkiadó tisztviselői sztrájkot. Amilyen szimpátiával karolták fel a tisztviselők ügyét, olyan antipátiával nyilatkoztak a könyvkiadó vállalatáról. A háromhetes sztrájk ideje alatt a sajtó még néhányszor foglalkozott az ügyel, ami sokban hozzájárult, hogy a sztrájk a tisztviselők győzelmével végződött.

A sztrájk után igazságtalan támadások érték Kőlaký Bényt pályatársai részéről. Az eredménnyel sokan elégedetlenek voltak és elvakultan, meggondolatlanul azzal gyanusították, hogy az igazgatósággal összejátszva külön jutalmat kapott, amiért a feltételek elfogadásánál tulságos engedékenységet tanusított. A gyanusítás nagyon bántotta és módfelett elkeseredett pályatársai rövidlátásán. Hiszen áldozatokat hozott, amikor a saját érdekeit félretéve a mozgalom élére állott. Sohasem ambicionálta, hogy mások leigázásával érje el azt a karriert, amelyről elève idejében annyiszor ábrándozott s amelyhez már oly közel volt. Ahhoz önzés és lelketlenség kellett volna, ami azonban hiányzott belőle és boldog volt, hogy ezeket a tulajdonságokat nem ismeri.

Pályatársai érdekében elvágta a karrier útját, amit azonban nem méltányoltak, sőt ellene fordultak s megadással türve a sors csapásait, mint szürke kis tisztviselő folytatta működését az élet nagy labirintusában, amelyben épugy elveszett, mint sok ezer más.

A pályatársaiban való csalódás sokáig mély nyomokat hagyott szívében. De idővel, amikor mindentől visszavonulva ismét csak a könyvnek élt, megvigasztalódott. Jól tudta, hogy ez az egyetlen barát, aki sohasem hagyja el, aki jóban és rosszban kitart mellette, aki bátorít és lelkesít s hűségesen vezet az élet rögs útján, mig csak elébünk nem toppan a rettenetes és hatalmas nagy ur: a Halál.

Sic erat in fatis.